

AZ ASSZONY HELYE A GYIMESI VILÁGBAN

A nő, asszony, fejjérp szavak közül az utolsó a legelterjedtebb Gyimesben. Egyúttal ez a legátfogóbb is : amikor az öreg csángó rászól az asszonynépségre , hogy "úgy csármálnak ezek a fejjérpek, hogy semmit se lehet kivenni belőle" , akkor ő a csármálók közé érti a leányokat, cefréket, a menyit, a feleségit esetleg nanyót is! Tehát mindenkit. A "nő" szót ritkán használják itt és csak az utolsó időben terjedt el, mert a csángók szerint a szónak "urizáló" színezete van . Az asszony szó pedig nem teljes szinonimája a fejjérp szónak mert azt inkább férjezett személyekre használják. Már ha a szó eredetét vizsgáljuk, akkor is találóbb a fejjérp szó, mert életük nagy részét ünnep és mives napokon fehér ingben töltötték el, még a pünkösdi búcsús keresztalját is úgy ismerték a csíkiak , hogy a "fehér keresztalja". Ebben az írásban a női személy helyét , szerepét vizsgálom a gyimesi társadalomban. Itt szó lesz a gyermek, serdülő, nagylány , fiatal és idősebb asszony tevékenységéről, szokásokról, munkamegosztástól a családban korokra osztva... Persze nem feledkezünk meg a szórakozásaikról , játékaikról sem. Már a kezdet kezdetén egy látszólag ellentmondásos dologból kell kiindulnunk: a párvalasztás lelegején, a guzsalyasba hívásnál olyan biztatóan indul a csángó fejjérp sorsa, hogy azt gondolná a be nem avatott, no, a csángó családokban az asszony az úr! Mert úgy-e ismert dolog, hogy a guzsalyasba, ami itt egész mást jelent , mint más magyar népcsoportoknál, mert ez itt egyfajta próbaházasság , amikor a leány a már komoly udvarlójával alszik (1), nos, itt a leányé a teljes kezdeményezés ! A legény hiába ígérkezik, teszi a szépet, a leány azt hív el guzsalyasba, akit ő szívből akar. Akkor hogyan lehetséges az, hogy még az 1920-as években is az asszony magázta, kendezte az urát? Az úton ha a család templomba vagy bármerre ment, a férj két-három lépéssel megelőzte a feleségét. Erre az idősebb adatközlők így emlékeznek vissza: "A vén Gabrit még kendezte, soha nem tegezte a felesége. Így hitta bé: Jöjjön bé ,hallá-e, kész a frustuk."(Antal Katalin 70 éves).

" Az ember, ha valahova ment a család, örökké két-három lépéssel a többiek előtt járt. Ő es ment bé elől az ajtón, akárhova, mert ő a gazda!"(Ambrus Fülöp sz. 1909) . Máskülönbén itt, ahol az egész felfogás munkaközpontú volt a férfi tevékenységét tekintették nehéz munkának, és nem is volt könnyű a kaszálás, erdővágás . Az asszonyé, az csak "pipicskedés", olyan "fejjérp munka. Talán ezért is volt nagyobb becsűje a fiúgyermeknek. A megkérdezett adatközlők egyhangúan úgy vélekedtek, hogy a gyimesi csángó családban gyermekáldáskor a fiút látták szívesebben. " A fiút várták inkább. Ez nem esett rosszul, mindenütt, minden családban így volt. Igaz, a háborúkor sokszor elsírták magukat az asszonyok, hogy jaj, miért is szültek fiúkat a világra!"(Antal Katalin 70 éves).

" Ugrán lakott P. Pista. Az szegény eleget várta, hogy fia szülessen, de mind leányok jöttek. Amikor a hetedik leány is megszületett, akkor még egyszer megpróbálták. Hát csodák - csodája, fiú lett. De az öröm rövid volt, mert a fiúcska meghalt. Ott es volt elég fejjérp!"(Tankó Erzsébet-sz. 1914).

Ha bár férjhez menéskor a staférung nagy részét otthon állították elő , nem volt kicsiny dolog négy-öt leányt férjhez adni! Előtte az egész család bedolgozott a , sok évvel előtte megkezdtek a perneforum előállítását, sőt fonó, szövő kalákákat is rendeztek. De a házilag előállított dolgokon kívül bizony még sok mindent úgy vásároltak és főleg az 1960-as évek óta, amikor kimentek a divatból a csángos ruhák, fejkendők , szöttes lepedők, abroszok, csérgék, majdnem mindent meg kell vásárolni. Pénzben többet költöttek a leányra, mint a házasodó fiúra. A fiú kapott földet és a család épített számára egy házat. Az üres volt, a fiatal asszony rendezte be a hozományával és az

ajándék táncban kapott dolgokkal. A harmincas évekig a leány-gyermek nem , vagy csak alig kapott hozományul földet. De a csángó gazdák sokszor mondták, hogy "a leányaim csórén hagytak!" Nos, nézzünk meg egy 1921 május 25-én kelt staférungi jegyzetet :

" Én , Tankó Terézia a fent írt napon férjem édesapja házához a következő ingó vagyonomat hoztam, tekintettel arra, hogy az uram háza még nem volt készen házasság kötésünk idején:

1. Két darab tehén és egy egyéves tinó
2. Négy darab juh és egy diszke
3. Egy darab disznó és egy südő
4. Négy tyúk és egy pulyka
5. Három kanapé-pad asztalostól - asztalos készítette
6. Két darab asztal - asztalostól vettük
7. Egy kicsi asztalka , székekkel - édesapa készítette
8. Négy ülőszék és két drb. Konyhaszék- asztalostól véve
9. Egy üveges almárium - asztalostól vásárolva
10. Egy kasztenos láda- asztalos készítette
11. Két ágy - asztalostól vásárolva
12. Egy darab vízpad-szék - asztalos csinálta
13. Három tekenyő és egy kicsi buba fürösztő tekenyő - Cigánytól véve
14. Két darab káposztáskád - Emre Péter Gyuri készítette
15. Egy darab szapuló-kád - Emre Péter Gyuritól
16. Három darab cseber - itató, áztató - Emre Péter Gyuritól
17. Két darab vizes kandér - boltba véve
18. Három darab szita - Szitás cigánytól vásárolva
19. Egy darab resta / rosta/ - cigánytól véve
20. Egy darab kályha- bolti
21. Egy darab seprû - bolti
22. Egy darab felakasztós és egy darab hordozó lámpa- boltiak
23. Egy darab laskadeszka és egy darab laska sirítõ - asztalostól
24. Egy darab szemetvívõ - bolti
25. Két darab surlókefe - bolti
26. Két ganyéhányó falapát - házilag csinálta a nagyobb fiútestvére
27. Egy kenyérbevetõ falapát és kocsorba /szénhúzó/ - testvérétől
28. Egy darab nagyobb kalácsos kas és kettõ kisebb- kasos cigányoktól

29. Egy darab kolbásztöltő - bolti
30. Egy darab kendőszeg- asztalos
31. Két darab lapító- hús vágni- édesapa készítette
32. Egy darab húsvágó fejsze- kovácstól
33. Két darab három ágú szénahányó villa - bolti
34. Négy darab gyapjú cserge - otthon szőtték
35. Három darab ágytakaró- otthon szöve
36. Egy darab derekaj - otthon készítve
37. Tíz darab tollú párna- otthon készítve
38. Nyolc darab ágylepedő -len, kender, gyapottas vászonból, csipkésen- otthoni
39. Két darab pokróc- otthon szőtték
40. Öt darab zeke - házi szövés, varrás
41. Három darab bunda- a szőcsnél varratva
42. Tíz darab ünneplő ing- otthon készítve
43. Öt darab ingalj - otthonról
44. Tíz darab karinca - otthon szöve
45. Tíz darab bernyóc - otthon szöve
46. Hat darab öv- otthon szőtt
47. Tizenöt darab viselő ing- Otthon készítve
48. Tizenöt darab ingalj- viselő- otthon szöve,
49. Tíz darab abrosz - otthon szöve, elkészítve
50. Tíz darab kendező /törülköző/- otthon szöve
51. Két darab ablakfüggöny- otthon szöve
52. Három pár cipő- ünneplő- bolti
53. Három darab üst, nagyobb és egy puliszkafőző üst- vásáron véve a cigányoktól
54. Egy darab mosdótál- bolti
55. Huszonöt darab tányér- bolti
56. Húsz darab kanál- bolti
57. Tíz darab fakanál- kalányos cigányoktól
58. Öt darab kés és öt darab villa- bolti
59. Négy darab piros mázas fazék- bolti
60. Tíz darab porcelán csipor- bolti
61. Két darab mázas csipor - bolti

62. Két darab nagy fazék, cserepfazak, - fazakas cigányoktól
63. Egy darab üvegkancsó- bolti
64. Egy darab tíz literes kötött korsó- bolti
65. Hat darab kávé csipor- bolti
66. Harminc darab fejkendő, ebből négy delén, négy selyem kendő- bolti
67. Öt darab rúdi lepedő- háziszőttes
68. Négy darab főkötő-
69. Húsz szál hólyagos gyöngy- sokadalomkor véve
70. Tizenöt méter szalag- Magdolna- búcsún véve
71. Négy darab sültés tál- bolti
72. Egy 25 kilós dézsa tele túróval
73. Egy nyárs hús sütni- kovácstól fentieket legalább négy ember írta alá. A lajstromot vagy egy szomszéd írástudó , vagy a jegyző készítette.

Hogy mi mindenre gondoltak egy férjhez menő leány staférungiának összeállításánál azt mutatja a fenti tárgy lajstrom is. És ezek közül nagyon sok dolog rengeteg munkát követel! Gondoljunk csak az apró hímzésekre, csipkékre, a karincák, övek szövésére! Ebből nagyon sokat maga a leány, az édesanya és a testvérek készítettek el. Kellemetlen generációs ellentéteket szült az a helyzet, hogy a legkisebb fiú együtt maradt, gazdálkodott a szülőkkel, oda vitte az új asszonyt is. Mivel egészen az ötvenes évekig két szobás lakások voltak, amelyeknek egyike a "nagyház" a tiszta szoba szinte szentélynek számított, a másik szobában együtt éltek, háltak egy ideig a fiatal házaspárok és az öregek is! Nem volt ez könnyű, hisz zavarta a legintimebb érzéseiket is! Innen a sok ellentét. Ezért az öregeknek gyakran építettek a ház mellé egy nyári kalibát, egy szoba- kamrás házikót és ők abban töltötték öreg napjaikat. Napjainkban már nagyobb lakásokat építenek, nem laknak együtt a családok. És nem átok, hanem valóban áldás egy nagymama, nagytata a házhoz: sokszor rámarad az unokák nevelése is, hiszen rengetegen ingáznak a munkahelyeikre a fiatalok.

Előbb beszéltünk arról, hogy a női munkát lebecsülték. Pedig bizony nem volt irigylésre méltó a gyimesi nő élete! Álljon itt példának egy adatközlő vallomása a nyári munkarendjéről a nagy dologidőben, azaz kaszáláskor: "Reggel a kalibánál három órakor keltem, megfejttem négy - öt tehenet, megóttam a tejet, elcsaptam a teheneket, sajtot csináltam, kifőztem a savót, vaját vertem, közben reggelit főztem a kaszásoknak s azt elvittem a kaszálóba, amelyik volt vagy hét- nyolc kilométernyire . Oda úgy 9-10 órakor értem, ettünk, elpalltam a rendet, megforgattam a vastagját, takarni kezdtem. Két óra körül megettem a kaszásokat, három- négy óráig takartam, majd elindultam a kalibához , újból gyalogoltam hét- nyolc kiló métert, megkerestem és előhajtottam az állatokat a szállásra, fejtem, de akkor már sötétedett! Sokszor enni sem volt kedvem és erőm, csak úgy valamit faltam a markomból. És úgy nyúltam végig az ágyon, gombolyagon, le sem vetkőztem , mint egy csutak. Reggel újrakezdttem mindent. Ez így ment minden nyáron legalább két hónapig a nagy dologidőben. Azután ősszel megint más munkák jöttek. Télen pedig fontunk, szőttünk, szapultunk, soha nem ültünk hiába! Csuda ,hogy még szuszogok" (Tankó Katalin sz. 1905) Nem is "szuszogott" sokáig! Hatvanegy éves korában pihenőre tért. Hányszor mondták itt nyáron az emberek: " Majd megpihenek odaki a csutakosban" A csutakos, az a fakeresztes temető volt! Azok a szálfá- egyenes fiatal asszonyok, leányok, akiknek a szépségét csodálta Orbán Balázs ittjártakor,

bizony a sok munkától, a sok szüléstől igen hamar megöregedtek . Nem volt itt ritka a hét- nyolc gyermek! És a gyermekágy csak hat hét .Utána keményen dolgozni kellett! De hát gyermek nevelés sem semmittevés! Nem csoda , ha ilyen munkaritmus után ritkán találkozott az ember kövér gyimesi asszonnal . Igaz, a a hatvanas évek után volt némi életforma váltás. De a falusi asszonnak mindig kerül dolga : Sokan ingáznak állami munkára, otthon pedig végzik, második műszakban a házi, kerti munkát, kalibáznak, nyáron pedig a már elébb látott kimondhatatlanul emberfeletti munkákat. Mert itt mindig nehéz volt a megélhetés, kétszeresen rá kell arra dolgozni, hogy ez a szikár, köves föld valamit teremjen. Akkor sem könnyû, ha a férfi van távol a háztól, akkor minden az asszony fejére zúdul. Sajnos, az állattartást, amely a fő foglalkozásuk, ma is úgy végzik, mint kétszáz évvel ezelőtt. Némi változás abban történt, hogy ma már ruházatuk nagy részét boltból vásárolják, kimaradt a len és kender megmunkálása . Igaz, ez többletkiadást jelent a háztartásokban. Egészen napjainkig úgy nevelték a gyermekeket, hogy ne üljenek egy percet sem munka nélkül, mert ez nagy szégyen !:"Ha nem volt amit csináljunk, akkor anyánk olyan hasznavehetetlen fonalat keresett és mi abból kezdetben hasznavehetetlen dolgokat horgoltunk, kötöttünk már nyolc- kilenc éves korunkban is. A lényeg az volt, hogy valamit csináljunk, ne üljünk munka nélkül, mert féltünk édesapánktól"(Bara Erzsébet sz. 1947) Én magam is kilenc éves koromtól kaszállok, minden nyáron. Most ,hatvan körül is restellek nyáron, dologidőben olyan helyen napozni, ahol valaki láthat. Ezt úgy nevelik itt bele a gyermekbe, hogy a henyélés, semmittevés szégyen! A falusi gyermek ma sem ül naphosszat tétlen, mindig akad valami tennivaló. Itt nem könyvből nevelik munkára a gyermeket. De nem válaszoltunk arra a kérdésre, ki is az úr a gyimesi családban? A férfi vagy az asszony?

Az adatközlők szerint hivatalosan a férj a család feje. Tőle félnek a gyermekek, vele ijesztgeti az anya őket, tőle titkolnak el bizonyos dolgokat . Ő a pénzszerző, ő végzi a nehezebb munkát fuvarozni, erdő vágni jár, sokszor hetekig, hónapokig hiányzik hazulról. Egészen a hatvanas évekig a csángó nő alig mozdult ki hazulról, őrizte a családot, mint egy kotló a csirkéket , szült, nevelte a gyermekeket és szakadatlanul dolgozott. Sem szolgálni, sem munkára nem jártak , végig kínlódták az életet és korán öregedtek. De egyáltalán élet volt- e ez ? Igen, élet volt, mert léteztek a lakodalmak, kosaras bálók , fogadott táncok, radinák és titkos nagy szerelmek fent a havason, még akkor is, ha az erdőnek füle, a mezőnek szeme volt. A családokat hamar belepte a gyermek, a sok gyermek volt itt a szokás. A hatvanas évek után a nők is állami munkát vállaltak, csak Középlokról 230-250 nő ingázott a közeli városokba, vagy a helyi bútor gyárban vállalt munkát. Ez még nagyobb erőfeszítést jelentett , gyakran az ingázó autóbuszon pihentek valamit: a gyári munka után következett az otthoni műszak. El kell ismernünk, hogy a férj , ha látszólag ő is az úr a családban, csak hatalom nélküli király Hetente, havonta egyszer látogat haza, kivéve azokat, akik csak állattartással foglalkoztak .A csángó család, és nem csak ez, anyaközpontú . Még a népdalban is őt okolja a fia, ha nem nevelte úgy, ahogy kellett volna :

Édesanyám voltál, mért nem tanítottál

Vékony nádszál voltam, mért nem hajlítottál

Hajlítottál volna, meghajlottam volna,

Ilyen sorsüldözött sosem lettem volna.

Gyermekei nevelésében, mint bárhol a világon, az anya sokszor elfogult és sok mindent elrejt nem csak a világ, de az édesapa szeme elől is. Lehet, hogy ez nem jó, de melyik anya ismeri el szívfájdalom nélkül, hogy a gyermeke rosszat tesz? Vannak családok, ahol valóban, nem csak a

gyermek nevelésben de minden téren az asszony "viseli a kalapot". Lehet, a férj beteges, gyenge, ahogyan itt mondják "tutyi- mutyi , lágy ember"

A következőkben megvizsgáljuk a fejérnép szerepét a gyimesi családban, társadalomban.

1. MUNKAKÖR , KOROK SZERINT

Mivel a 60-as évekig egy főleg állattenyésztéssel foglalkozó népcsoport élt itt, és főleg a nők ritkán hagyták el szülőfalujukat, a paraszti élet törvényei egészen napjainkig élnek. Innen szolgálni sem mozdultak ki, mint a csíki és gyergyói székely leányok és asszonyok , ezért ezek az asszonyok soha nem voltak a sütés-főzés mesterei. Elég egyszerű ételeket készítettek és a tejtermékek voltak a mindennapi eledel. A tejtermékeket főleg puliszkával fogyasztották és fogyasszák a mai napig. A puliszka naponta kétszer nem hiányozhatott az asztalról. Régen minden háznál volt kenyérsütő kemence és ott főleg rozs kenyeret sütöttek, de a szegényebbje az árpa kenyeret is megette. Búzalisztból inkább kalácsot, kürtöst, peracet és süteményeket sütöttek. A hatvanas évek után bejött a pékkenyér és csak ünnep napra, lakodalomkor, torra sütnek házi kenyeret. A csángó asszony alig ismert négy-öt féle levest! Ismerte a pityókalevest (tejfölös, túros és húsos pityókaleves) morzsolt levest, paszulylevest, és tárkonyos pityóka levest. Ünnepkor még főzött majorság húslevest , házi laskával. Télen pedig füstölt hússal (csont) savanyú pityóka levest készítettek. Nem készítettek több fogásos ételt! A következő tej eredetű ételeket készítették, amelyek minden nap előfordulhattak: tej puliszkával (üstbe tej) melegítés, bálmos, sebestej, zsendice, orda, túró, sajt vaj, fejérétek, álivánka. Iró tejföl, túrósbóc, magyarmálé. Ünnepre főztek nagy cserépfazékban galuskás káposztát , tavasszal pedig salátát, csalánt öntöttek savóban és tejfölözték. Előfordult gyakran a tojásrántotta, főtt tojás és rántott majorság hús. Alig ismerték a savanyúságot és zöldségeket, mert itt ilyesmi nem terem. Savanyúságként káposztát , uborkát és ménisorát használtak . Az étkezési szokásaikról már irtunk (2) Itt csak azt akartuk igazolni, hogy nem ismerték a különleges ételeket, nem voltak a szakácsművészet mesterei. Ez még jobban igazolódik, ha figyelembe vesszük, hogy a század elején, de még a negyvenes években is, alig ismertek három-négy féle tésztát, süteményt. Tehát ,bizony a csángó fejérnépek nagy hátrányban voltak sütés- főzés szempontjából a csíki székely leányokkal, asszonyokkal szemben, akik szolgálni mentek a nagy városokba és a polgári családokban eltanulták a sütés-főzés minden csínját-báját.

Az asszonyok kötelessége volt, hogy a mindennapi munkában részt vegyen , gyermekeket szüljön, azokat nevelje , mert mint a kotló ahogyan szárnyai alá gyűjti csibéit, úgy az asszony is állandóan gyermekei körében élt. Mind két dologból- a munkából és szülésből is - derekasan kivette a részét. Előbb már láttuk, nagy dologidőben mit is dolgozott egy asszony. Ami a szülést illeti, megszokott volt még az ötvenes évek elején is a 6-7 gyermek. És otthon szültek, az egész völgyben alig volt egy - két bábaasszony, ők is iskola nélkül. Ime hogyan mesél egy ilyen szülésről az adatközlő :

" A vén Gábor János felesége amikor menyecske volt hát nagyon volt(terhes). Itt egészen az utolsó napig mindenki dolgozott , nem voltak olyan kényesek, mint ma. Éppen csak arra ügyeltek, hogy ne emeljen nagyot. A többiek mind egy szálig takarni voltak csak ő maradt otthon. A kertben szedte a virágos kendert , s eccer csak érzi, hogy baj van. Bement a házba, s egy jó idő múlva kiáll a tornácra s kiáltja a szomszéd asszonynak :

-Jula, gyere le, mert megmalacoztam!- Igen , mert három gyermeket szült egyszerre tiszta sült egyedül! (Tankó sz. Gábor Erzsébet- 1914)

A leánykák már 5-6 éves koruktól olyan játékokkal foglalkoztak, amelyek valamilyen kapcsolatban álltak a munkával. Ezek felnőtt utánzó játékok voltak, amelyeket holt komolyan vettek a

gyermek de a felnőttek is, hiszen ők készítették el ezeket a játékokat. Így készítették kis szövőszéket, guzsalyt , orsót , nyáron kis gereblyéjük volt és ott totyogtak a nagyok körül, valósággal beléjük ivódott a munka. Ezenkívül sárból, agyagból kenyeret dagasztottak, majd sütöttek, puliszkát főztek, kavartak, a vendégeknek asztalt terítettek és később nem csak háziasszonyosdit játszottak, hanem minden foglalkozást utánoztak: egyik tanító néni, másik boltos, harmadik doktor néni volt. Mikor már 8-10 évesek lettek, már kapáltak, gyomláttak, takartak, vizet vittek a kaszásoknak, sepergettek, a csirkéknek magot szórtak, a csorgóról vizet hoztak. Az anya, vagy egy nagyobb leány varrni, horgolni tanította őket. Nyáron pedig az apa egy kis gereblyét készített, azzal gyűjtötték a szénát. Azt is elnézték, ha néha a munka minősége nem volt valami kitűnő! Itt a lényeg az volt, hogy tevékenykedjen, hozzászakjon a munkához és ne üljön hiába! A hiába téb- lálolás idegesítette főleg az apákat. Az anyák viszont bárhol a világon igyekeztek mentesíteni a nehéz munka alul a gyermekeiket. Ez nem azt jelenti, hogy a gondos, előrelátó anya nem adott munkát a leánykáknak! A hosszú őszi és téli esteken egy kis guzsalyra fonnivalót tettek és nem csak otthon, hanem már a fonóba is eljártak a leánykák fenni. Az anya kiválasztotta a gyengébb minőségű kendert, lent, csepüt, szösz és abból durgáltak, fontak a leánykák. Hogy nem mindig sikerült első osztályú fonalat fenni, hát Istenem, minden kezdet nehéz. A szövés, fonásnál sok olyan apró, pipics munka van, amire jól fel lehetett használni a leánykákat. Az anya a háztartásban is jól felhasználta a leánykákat. De ha fiú nem volt a háznál, bizony ősszel és tavasszal pásztorkodni tették a leánykákat is. Kaszáláskor a 8-10 éves leánykák vitték a kaszásoknak a frustukot, vizet, pallogattak, takartak, benyomták a rendet, forgattak ,sőt boglyát is tapodott! A 13-14 éves "cefre" már minden munkából kivette a részét úgy a házban, mint a ház körül :takarított, fejt, előhajtotta az állatokat, ellátta a majorságokat, font, csölt, hímzett , varrt. Ez fontos is volt számára, hiszen 14-15 éves korában már bekapcsolódott az édesanya mellett a saját hozománya elkészítésébe. Így kendert, lent szedett (nyűtt) , tilolt, font, léhelt, tekert, fogdosott, szőtt, szapult . Ugyan így kivette a részét a gyapjú feldolgozásából is. Így valóban sokat dolgozott a saját hozománya összeállításában is. Nyáron kitették, a legnagyobb bánatára a kalibához, messze a falutól, a fiatalságtól és főleg messze a fogadott táncoktól. Pedig a 14-15 éves leány már "leánykodott" , táncba járt, ekkor kezdett "guzsalyaskodni" . Nem volt ritka a 16-17 esztendő "hazaji" azaz menyasszony. De az anya mindig úgy csinálta, hogy a táncokra, hét végén felváltotta a leányát a kalibánál és haza engedte. De a fiatalok rendeztek ott fenn, a kalibánál is táncokat, ezt úgy hívták, hogy "kalibás bál" kinn a szabadban táncoltak, valaki citerált , vagy nyírfa kérget fújtak és énekeltek Már említettük, hogy a sütés- főzés nem volt a csángó asszonyok erős oldala, azokat az egyszerű, tej termékből készült ételeket el tudták készíteni. A főzicskélést inkább férjhez menés után az anyós mellett tanulgatták , mert legtöbbször együtt laktak, főztek. Az 1940- es években , " a kicsi magyar világba ahogy ezt a történelmi korszakot nevezik a csángók, az akkori magyar hivatalosság megbízta az itt dolgozó anyaországi tanítónőket, hogy főzicskélteni tanítsák a leányokat és fiatal asszonyokat. Még sokan ma is visszaemlékeznek ezekre a gyakorlati leckékre: sok receptet még ma is alkalmaznak. Hogy mennyire tájékozatlanok voltak a főzésben, álljon itt egy asszony vallomása: "18 éves voltam, amikor férjhez mentem. Együtt laktunk apósomékkal , ő ravasz ember volt. Haza jöttek az urammal az erdőből és én étellel vártak őket. Házi laska levest főztem. Apósom megkóstolja , s azt mondja:

-Jó, jó Anna, csak nem tettél belé ecetet!

kell ecet. De hát én nem tudtam, tudatlanul mentem férjhez, azután tanulgattam egyet s mást" (Tankó Anna sz 1912).

A sütés és főzésben szemléletváltás életvitelük megváltozásával a 60-as években történt, amikor a nagy iparosítás és népvándorlás, ingázás nyomán a nők is kimozdultak Gyímesből, ipari munkát vállaltak Csíkszeredában, kapcsolatba léptek a székely asszonyokkal, akiktől sok mindent eltanultak.

A fiatalasszony, aki együtt lakott, gazdálkodott, főzött az anyósával, nehezen szokott bele az új háztartásba. Az anyóstól függött, milyen munkát bízott az újasszonyra. Néha szolgálónak nézte azt és így keletkeztek az ellentétek közöttük. A menyecskék mindig arra vágytak, hogy legyen saját háztartásuk. Állandó munkával teltek napjaik és az egész életük. Szinte robotoltak és igénytelen életet éltek. Szerencsére ezeket az egyhangú napokat fel-fel vidította időközönként a közösségi élet: fonók, lakodalmak, búcsúk, fogadott táncok, kosaras bálók, kalákák.

A felnőtt asszonyok munkaköre évszakonként is változott. Ez alig különbözik vidékenként, hiszen itt is a fehérnépek mindenkorai munkaköre a háztartás és a házkörűli munkák. Itt, amint azt már említettük, az asszonyok nem voltak a konyhaművészet nagy mesterei, nem ez foglalta le idejük legnagyobb részét. A konyha egy mindenes szoba volt, amelyet hálószoza, ebédlő, nappali szobának egyaránt használtak és jórészt még ma is ez a helyzet. Tehát ez egy 4x5 -ös nagy szoba volt legalább két ágygal és a nagy ágyak alatt kicsi ágyakkal, amit éjszakára előszereltek és ott aludtak a gyermekek. A régi konyhák tele voltak gyermekkel, itt zajlott az élet. Sőt télen, nagy hidegben ide menekítették a hideg elől az új szülött kis bányákat és borjakat. Ilyen körülmények között nehéz volt itt tisztaságot tartani,

hiszen az istállóból is naponta többször ide tértek vissza. Ugyan itt történt a fonás, szövés is. De létezett a csángó asszonynak egy szentélye, amelyre büszke volt, a "nagyház", a tiszta szoba, ahová ritkán léptek be. Főleg a férfiaknak akkor volt ide bejáratuk, amikor meghalt és "kinyújtották" azaz ravatalozták. Ide csak a házi asszony és a férjhez menő nagy lány járhattak: itt tartották a család ünneplő ruháit, volt itt vetett ágy, kendőszeg és itt gyűjtögették sok éven át a leány készülő perneforumát. Nos, ne feledjük, hogy itt guzsalyaskodott a nagy lány, hadd lássa az új embernek való mi mindene van a leánynak! A ház tapasztása, meszelése szintén asszonyi munka. De az övé a majorságok ellátása, fejés, a sajt készítés is, savó főzés, vaj küpülés stb. Az 1960-as évek után ezek a munkák ritkultak, mert a tejet csarnokba hordják. Szintén asszonyi munka a len és kender feldolgozás, amelyről már említést tettünk. És ez nem is volt kis dolog, mert a század elején ruhatárunk nagy részét házilag állították elő, fontak, szöttek, varrtak, hímeztek. Ma már ezek a munkák is kimaradtak. Az ingázás idején is, bár milyen korán mentek a háziak munkába, legelőször az asszony van talpon, mindent előkészít az ingázóknak és este is ő az utolsó lefekvő. Az ötvenes évekig, amikor Gyímesben nem volt kevés az olyan család, amelyben 5-6 gyermek volt és az öregekkel is együtt étkeztek, laktak, tízen- tízenketten ültek asztalhoz három generáció. A felnőttek a nagy asztalnál, a kisebbek a "kicsi asztalkához" telepedtek. Bizony az anya sokat talpalt, néha csak úgy maradékot, vagy a tenyeréből, markából ezt, azt csipegetett, mint a madarak. Továbbá az asszony dolga volt a veteményezés is. Igaz, itt a nadrágszíjnyi szántó földjeiken alig terem valami zöldség. Itt csak kevés hagymát, sárgarépát, salátát, mákot és krumplit természetnek. A krumpli kapálására az asszony kalákát rendez, szerre megkapálják a kevés krumpli földjeiket.

Az "öregasszony", ameddig bírja, minden munkába bekapcsolódik. De a munkák irányítását átveszi a fiatal asszony. Ez a váltás nem mindig konfliktus mentes! Ma már nincsenek ilyen problémák, mert kezdettől /férjhez menés / mindenki külön gazdálkodik, lakik. De visszatérve a közös családokhoz: az idősebb asszony végezte a könnyebb munkákat a ház körül: ellátja a majorságokat, vigyáz azokra, nyáron, nagy dolog időben ő marad otthon az apró gyermekekkel. Igen- igen felértékelődött az öreg asszony szerepe a családban, amióta munkát vállal és ingázik a

fiatal asszony! Jó, hogy ők is hasznosak, érzik, hogy rájuk is szükség van. Mert bizony fájdalmas az, amikor az idős asszony úgy érzi, hogy ő felesleges, ők már nem főznek a nagy családnak, mintha az étel nem ízlene a fiataloknak, sőt a gyermek már elhúzza a száját, ha "nannyó" meg akarja pusztítani! Ilyenkor aztán félre húzódnak egy sarokba, már a kicsi asztalhoz sem ülnek, csak a markukból csipegetik az ételt és félve lesnek ki a világba a beesett szemek. Úgy érzik, a környezetük várja az ők halálukat. Nagyon érzékenyekké válnak. Sokat panaszkodnak, mintha őket itt felejtette volna az Isten.

Koroktól eltekintve az asszonyok munkaalkalmait, munkakörét még évszakok szerint is lehet csoportosítani. Így a "nagy dologüdő" nyáron, kaszáláskor van, június 15-től augusztus végéig. Már említettük egy asszony munkarendjét ebben az időszakban: Reggel négy órakor kelt, megfejte a teheneket, kihajtotta a legelőre, tejet oltott, sajtot készített, ordát főzött, ételt készített a kaszásoknak, azt elvitte a kaszálóba úgy 6-7 km-re, ott elszórta a rendet /széna/, megforgatta, majd takart, összevakarta a szénát, ebédet adott a kaszásoknak, majd indult a kaliba felé, ismét gyalogolva 6-7 km. Ott megkereste és előhajtotta a szálásra az állatokat, fejt, vaját köpült s ha még volt ereje, vacsorázott is! És reggel újrakezdte az egészet. A ház és kaliba körül még más munkák is akadtak, de még ott voltak a gyermekek is. Ez így csak felsorolni is sok!

Ősszel a következő munkákat végezték: sarjú takarás, virágos- és magos kender kiszedése (nyűvés), a zöldségek begyűjtése, kenderáztatás, szárítás, tilolás, sikítás, léhelés, gerebenezés, krumpli ásás, répa szedés. Késő ősszel kezdődött egy hosszú és csendes munkafázis, amely belenyúlt az öreg télbe, újesztendeig is eltartott. Ez volt a kender és len feldolgozásának ideje, amely teljesen asszony munka. 1950 előtt nem létezett család, amely nem termesztett lent és kendert, hiszen ruházatuk nagy részét a gyapjú mellett lenből és kenderből házilag készítették. Már említettük, hogy a szövés, varrás, hímzés nagy mesterei voltak ezek az asszonyok. Ezt a foglalkozásukat a népművészet szintjére emelték, és a gyönyörű hímzett ingeket, rúdi lepedőket, falvédőket, festékeseket, párna fejeket ma is keresik az idegenek, sőt sok belőlük múzeumi tárgy lett. A len és kender feldolgozásánál sorjában a következő munka fázisokat végezték:

Kendert, lent vetettek, kinyűtték a virágos, majd a magos kendert, lent, szárították, áztatták. Minden valamire való gazdaasszonynak volt egy áztató tava, amelyet mesterségesen állítottak elő, ásva egy 4x4-es gödröt és oda vizet vezettek be vagy a patakából, vagy valamilyen csermelyből, a lényeg az volt, hogy ne legyen nagyon hideg a víz. A vízzel telt tóba rakták sorjába, fejet fejhez a kényesbe kötött kendert, lent. Előtte kicsépeltek a magját. Három, négy hétig áztatták, próbát vettek, aztán kiszedték a tóból, kerítések mellé száradni állították. Ha jól megszáradt, következett a tilolás, sikítás, léhelés, gerebenezés. Itt egyúttal osztályozták is: a szép, selymes hosszú szálakból készültek a kényesebb, ünneplő dolgok, a szöszből pedig durga, truzsak, zsák, szőnyeg stb készült. A szösz fonását durgálásnak hívták. Ezután következett a fonás. Ez hosszas munka, az asszonyok, leányok, leánykák november, december hosszú estéin egészen éjfélig fontak. Ezért volt valamikor a fonóknak olyan nagy szerepe. Mert nem csak munka alkalom volt, hanem itt találkoztak, szórakoztak az emberek, fiatalok. Ha elfáradtak, félre tették a guzsalyat és táncoltak, énekeltek, számtalan játékot találtak ki. Ezek népi játékokká váltak és ma is ismertek. Pl. Kútba esés, Sirülj, kicsi szék, Dungózás, Seggbálozás stb. A fonók összetartották a közösségeket, itt elbeszéltek a falu dolgait, szerelmek kötődtek tehát a fiatalság fontos találkozó helyei voltak ezek a fonók. Szombaton, szürkület után nem fontak, nem pozdorjáltak, mert "a Babba Mária haragudott" Itt említem meg, hogy a csángók körében is nagy a Mária kultusz, akárcsak a többi magyar népcsoportoknál. Külön könyörögnek napközben is, csak úgy, kötetlen imákban a "Babba Máriához" pl. "Segíts meg, Babba Mária", "Ne füttyölj este a házban, mert a Babba Mária sír."

Ahol kevés leány van és sok a kender, ott fonó estet, vagy fonó kalákát rendeznek. A fonáshoz sok nyálra volt szükség, mert a lent és kendert mindig szájjal nedvesítik, mielőtt az, az orsóra kerülne. Ezért nyáron a férfiak az erdőben jártukkor nyáron "csiperke szurkot" rágó szurkot gyűjtenek a fenyőfákról. Ez nem más, mint a fenyőgyanta legfinomabb fajtája. Ezt gömb alakba gyúrnak, vagy gyufás skatulyába préselik és télen ezt rágják az asszonyok fonás közben. A legény is szokott ilyen ajándékozni a szeretőjének. Máskülönb a pásztorok és más gyermekek is rágják ezt és rendeltetése ugyan az volt, mint a rágó gumié: tisztítja a fogakat és kellemes íze van. A 60-as évek után kimaradtak ezek a fonó estek, 1992-ben Középkon mindössze három gazda termelt kendert. Nem csak a kender és len termesztését hagyták veszni, hanem egy közösséget teremtő és összetartó munka folyamatot is! Ma már mindent a boltból vásárolnak. Pedig még emlékszünk azokra az időkre, amikor valósággal félték a "mûrostos világot" Ha még is fonnak, akkor a gyapjat fonó kerékkel fonják, nem töltenek el vele annyi estet, felgyorsult itt is a világ. Régi, képeken látni lehetett, hogy a csángó menyecske övébe szúrt guzsallyal, menés közbe is font. Ez nem idillikus fogás volt, hanem valóban menés közben, vagy pásztorokodás közben is font és imádkozott! Ezzel időt spórolt. Nem egyetlen ilyen idő spórlással találkozunk: a férfiak reggel mosakodás közben imádkoztak. Máskor nem volt idejük.

A fonás elvégzése után következett a fonal csörlése, tekerése, "darabokra" vetése, a darabok fehérítése, a szapulás stb. Erre a munkára így emlékszik vissza egy 1914-ben született adatközlő:

" A lent és a kendert kitiloltuk, megfontuk, duvaszkákba fontuk, az annyi, amennyi rámegegy egy orsóra. Onnan matollára vettük, megolvastuk szálanként a matollán és így darabokra leszedtük. Egy vékony fonalból készült darab 11 zserébből állt. Vastag fonalból egy darabba 4 zseréb kellett. A darabokat összekötöttük, külön-külön. Ezután szapulót raktunk és három napig főztük, forró lúggal forráztuk a darabokat. A forralás kinn történt, volt egy sütő kaliba, ahol kemence is volt. Amikor az asszony elvégezte a forralást, szapuló kalákát hívott, összegyűltek a szomszéd asszonyai, leányai, sulyokkal jöttek és mosó székkel, s a patak mellett kisúlykolták a darabokat. Aztán kiterítették az udvaron erre előkészített rudakra, kerítésre és ott hagyták megfagyni. Majd a szél, nap megszáritotta. Ezután ismét jött a benti munka: moszorra tekerték, a mejjéknek valót vetőfára tették, az ötőnek valót pedig megcsölték csörlő kerékkel, csövekre, majd moszorra. A vető fáról a szövő székre, osztovátára tettük, befogdostuk, nyistbe és bordába, aztán kezdődött a szövés. A fonást Karácsonyra végeztük, utána a pozdorját kitakarítottuk, hogy az ünnep ne kapja a házban. A többi munkát Karácsony után végeztük, szép tavaszig. Szép vásznakat szöttünk, abból csináltunk sok mindent, kendezőket, ingeket, gagyákat, lepedőket, pendelyeket, takargatókat. A vásznaknak külön-külön neve volt. A legszebb a fogdosott és keresztímes, rozsfeyes vászon volt, amibe még gyapottat is kevertünk. Úgy gondolom, az első fonó kerek 1937-40 körül kerülhetett ide, Csíkból hozták az elsőket. A mód, gazdagság is vitte, hogy valaki mibe járt: gyapott ingbe, kender, vagy len holmiban. Az ének is azt mondja:

" Kender ingem, szösz gagyám

Otthon nem bög a marhám..." vagyis szegény volt! "(Tankó Erzsébet) Télen történt a gyapjú feldolgozása is. Minden gazdának volt legalább 15-20 juha. A századforduló előtt, amint azt az ideutazók leírják (Orbán Balázs) kitűnő fajta juhokat tenyésztettek itt, ide jártak juhokat vásárolni a háromszékiek, csíkiak és gyergyóiak. " Olyan gazdák voltak, hogy csak annyit adott el ilyenkor, amennyi 100-on felül szaporodott" Ambrus Fülöp sz. 1907) Gyapjúból készültek a szebbnél szebb színezetű csergék ágyterítők, festékesek, falvédők, ruházatuk egy jó része, mint a karinca, öv, bernyoc, zeke, ujjas, kabát, harisnya, csórika, kapca, karmantyú, a férfiaknak a magyaros posztó gúnya (priccses nadrág, mellény, kabát, lájbi stb.)

Tavasszal aztán újra kezdődött a kinti és benti munka: meszelés, tapasztás és elérkezett újra a nagy dologidő. Ha egyéb némileg változott is a múlthoz viszonyítva, az állattartás, "szénacsínálás" úgy zajlik, ahogy az 200 évvel ezelőtt is történt. Mintha megállt volna az idő valahol a kezdetekben.

Szólanunk kell a kaláka munkákról. Ezeknek az volt a célja, hogy az emberek egymást felsegítsék a sürgős munkákban. Erről bővebben írtunk a Kalákarendszer Gyímesben c. dolgozatban. Itt csak arról szólnunk, hogy a férfiak mellett ezt a megsegítési formát hogyan használták az asszonyok. Néha ők is rászorulnak a kaláka munkára, annyira felgyűl a tennivaló, hogy egyedül a család képtelen azzal megbirkózni. Gondoljunk csak arra, hogy ha egy háznál több leány is van, akik szerre férjhez mennek, sokszor váratlan időközökben, bizony a háziak nem képesek elkészíteni a hozományt. És akkor fonó, szövő és más kalákákat szerveznek, a szomszéd és rokon asszonyok szívesen segítenek, hisz ma egyiken, holnap meg a másikon a sor. Ezek a kalákák is egybe tartották a kis közösségeket. Előnyük még az is, hogy társaságban, vidáman a munka is jobban megy, közben is szórakoznak, viccelődnek utána pedig több kaláka fajtánál táncot is rendeznek. Így ismereteseek: táncos kalákák, munka kalákák, gyűjtő kalákák. Az asszony népség kalákái közül megemlíthetjük a következőket:

a) Tapasztó kaláka Az új házat, kalibát, pajtákat és istállót a 40-es évekig sárral tapasztották, vakolták. Az útról sarat, vagy port gyűjtöttek, azt lábbal gyúrták, majd kézzel tapasztották, síkították a falakat. Az istálló és kaliba esetében a boronák közét húzták be, de itt trágyát használtak. Az asszony megszólította jó ismerőseit, szomszédait, együtt tapasztottak, majd este vacsorát adott és pálinkával kínálta a kalákásokat. Nem táncos kaláka, azt valamilyen módon illik visszasegíteni!

b) Fonó kaláka Ha az asszonynak sok lenje vagy kendere termett és a háznál kevés a fonó kéz, vagy nemsokára esedékes volt a leány hozományát összeállítani, vagy betegeskedett a háziasszony, akkor fonó kalákát rendezett. Ennek két formáját ismerték: 1) A kaláka rendező asszony felpakolt egy szegényebb asszony ismerősének egy átalvetőbe 18-20 guzsaly fonnivalót(kender, len, gyapjú) és megmondta, kihez vigye és ossza ki. Amikor gondolta, hogy kész van a fonás, egy - két hét múlva, újra elküldte az illetőkhöz a szegény asszonyt, aki kb. a következőket mondta: "Csütörtök este Annaném (a gazdaasszony) szívesen várja a fonással" Ekkorra felkészül a házi asszony: pálinkát szerel, pánkót, köttes palacsintát, álivánkát süt, galuskás káposztát főz. Esznek, isznak, viccelődnek. Ez inkább női összejövetel, esetleg a házi gazda lábatlankodik ott!

2) A fonó kaláka másik fajtája, amikor a meghívottak üres guzsallyal és orsóval érkeznek a házhoz és ott helyben fonják meg a fonnivalót. Ide inkább leányok és fiatal asszonyok jönnek. Közbe bebelopakodnak a legények és fiatal házas emberek is. Viccelődnek, lesik az elejtett orsót és azt csak csókért adják vissza! Közben énekelnek és rengeteg fonójátékot játszanak, mint kútba esés, sirülj kicsi szék, seggbálozás stb. Éjfél körül előkerült a citera, vagy furulya és táncoltak. A kalákát mindig kellett visszasegíteni!

Más kaláka munkák, amelyeket az asszonyok rendeztek: tiloló kaláka, pityóka kapáló, takaró, tiloló, tollú tépő, szapuló, kender szedő, pityóka ásó kaláka. Nem kaláka a neve, de még vannak esetek, amikor összegyűl az asszonyság és segítenek egymáson. Ilyen esetek: radina, lakodalom, halál, katona búcsúztató, érettségi ünnepek. Még léteztek a hetvenes évek kezdetéig a lopó kalákák. Itt nem kell rosszra gondolni, hiszen ezek is egymás felsegítésére szolgáltak. Ha egy asszonynak elverte a jég a kenderét, akkor késő ősszel az esti táncokban kihirdetett: "Aki csütörtökön este táncba akar menni, Halmágyi Mihályné a Pistacskané vén házában kenderlopó kalákát csinál és ott lesz a tánc. Mindenkit szeretettel elvárnak" Csütörtök este érkeztek is a

fiatalok, de férjes asszonyok is 1-1 guzsaly len, vagy kenderrel. Az ajtónál valaki egy nagyobb kosárba gyűjtötte ezeket

ez volt a belépti díj , érte éjfél utánig táncolhattak Lehet, hogy ezeket azért hívták lopó kalákának, mert a fiatalok néha elcsentek otthonról egy fej kendert vagy lent. De létezik pityóka lopó, sajt lopó kaláka is, ezekkel főleg a zenészeket segítették fel minden ősszel. Az emberi összetartásnak ezek a szép formái is kimaradtak és ezek a közösségek lassan itt is széthullanak. Mondják is az emberek:" Csak temetni, esetleg lakodalmazni és a temetőben a halottak napján világítani gyűlnék össze az emberek" (Tankó István sz. 1911) És mindez abban a Gyimesben lehetséges ma, ahol még 25- 30 évvel ezelőtt 35 féle táncalkalom volt ahová összegyűltek az emberek. És bár mennyit is dolgoztak, de alkalmat kerestek arra, hogy úgy Isten igazából kimulassák magukat. Mert tudtak, tiszta szívből mulatni, énekelni!

Ha egy leányt jellemezni akartak, ilyen jelzőket használtak :serény, jó dolgú, jól fog a keze, jó keze fogású, rest, dög, dologtalan hitvány, semmire való. A szegénységet nem ítélték el annyira , mint a lusta, dologtalanságot. Igaz, ma is sokak felfogásában a lustaság és szegénység - unoka testvérek!

Életkorok szerinti rend, szokások, szórakozás

A leányka- gyermeket jobban kényeztetik, mint a fiút , habár a fiú születését jobban várják. Itt is, mint általában a székelységnél , valamikor ha megkérdezték a csángót, hány gyermeke van, ő csak a fiúkat sorolta fel : két gyermek és egy leányka. Tehát a gyermek szó a fiú fogalmát fedte. Visszatérve a leány- gyermekhez 6-7 éves korukig játékkal töltötték az időt , csak alkalmi megbízásokat kaptak az anyától. Játékaik változatosak voltak és fantázia dúsak. A 60-as évek előtt itt nem létezett óvoda, a gyermekek az anyjuk körül mozogtak. Nyáron nem volt különösebb gond, mert megoszlott a család, és játék térnek ott volt a pázsitos tágas udvar. A játékaik megegyeztek másvidék gyermekeinek játékaival .(3) Meg kell említenünk, hogy ritkán vásároltak itt bolti játékot : házilag rongy babákat varrtak, de legtöbb esetben felnőtt utánzó játékokat űztek pl. vendégség, lakodalom, temetés és ott voltak a kiszámoló, énekes játékok. Az öt- hat éves gyermekeket is gyakran elvitték a mulatságokba : ma is gyakran látni a lakodalmas menet élén koszorús, hat- hét éves kislányokat, de bálba, fogadott táncba is elvitték, ahol vagy számukra is húzott a zenész egy- két nótát, vagy a nagyok táncát utánozva, egy sarok az övék volt. Ezért hamar elsajátították a tánc minden titkát. Hét- nyolc éves koruktól kezdtek dolgozni . Ebben a korban már külön, szülői felügyelet nélkül is elmehettek a nappali táncokba vagy a serke tánc ba, ahol csak a gyermekek vettek részt, ők szervezték. Minden táncban , szürkület előtt egy rendező kihirdette, hogy "ez a pár a gyermekeké és utána hazamennek" és akkor csak ők táncoltak.

A gyermekek, fiúk - leányok , részt vettek a saját mulatságaikon a serke táncban és gyermek - lakodalomban.. A serketáncot nyárvégén vagy tavasszal rendezték a gyermekek egy tágasabb csűrbe. Ők fogadták a zenészt , ők fizették, nótákat húzattak és táncoltak, akárcsak a felnőttek. Egy szülő diszkréten a háttérből szemmel tartotta őket. A gyermek lakodalom is egy felnőtt utánzó mulatság volt , ahol létezett, hazai, vőlegény , násznagy, násztás, gazda, vőfély, akár csak a felnőtteknél. A hazait annak rendje és módja szerint kikérték, elsiratták és beköszöntötték az új szálásra. Ezek mára kimaradtak, de ez meg is látszik : a gyermekek nem ismerik elődjeik táncait.

A 40-es évekig a leánykák is ,főleg ünnep napra, csángós ruhába öltöztek, később megjelent a köntös. A század elei fényképeken a leánykák és leányok is hajadon fővel mentek a templomba vagy táncba, kereken körbe font hajjal. A 30-as évektől érdekes módon nem jártak hajadon fővel, kendőt viseltek, akárcsak az asszonyok, de minden korosztálynak megvoltak a színei és a kendő

fajtája: delén, hárász kendő stb. A 70- es évek után a leányok ismét letették a fejkendőt és már nem fontak a hajukba pántlikát. A mai leánykák életükben kétszer, háromszor veszik magukra őseik viseletét : első áldozatkor, bérnialáskor, vagy amikor a csíksomlyói búcsúra mennek. És ne feledjük el, még felveszik az első szüreti bálra, amikor ők is csőszleányok lesznek.

Ebben a korban, 7-13 éves korukig kellett volna iskolába járniuk a leánykáknek is. Mint minden elszigetelt, pásztorokodó népnél, itt sem becsülték az iskolát . Minden hivatalt, állami munkát, nadrágos embert lebecsültek. " Az úrnak es az úr parancsol"- mondogatták. A legrégebb adatok szerint nagy volt a század elején az írástudatlanok száma , sőt Orbán Balázs ittjártakor még az elöljárók sem tudtak írni- olvasni. Az írástudatlanok száma különösen nagy volt a leánygyermek körében. Úgy tartották, a leányok mindig otthon ülnek, nem kell levelet írniuk haza a "messzi távolból" ahogyan a fiúk írták a katonaságból. Az egész Gyimesből az 1940-es évekig tősgyökeres , idevaló csángó nőről, aki legalább középiskolát végzett volna, nem tudunk. Az ötvenes évek után megváltozott a helyzet : több tanító, tanár, színész , könyvelő és sok középiskolát végzett nő került ki innen is.

Ma már nagyrésztük a VIII . osztály után szakiskolát, középiskolákat és többen egyetemét végeznek. Kissé 1996 után csökkent ez a szám, mert a rendszerváltás nyomán , az átszervezés sok munkanélkülit termel a kezdeti szakaszban és így csökken az iskola értéke is!

Ami a viseletet illeti, az is változott koronként. Az 1940-es évek előtt minden korúak viselték a karincát, de a színezetben különbség volt a leánykák, leányok, asszonyok és öreg asszonyok karincáinak mintái és színezete között. Ünnepek alkalmával a fiatalabbak, leányok, menyecskék a karinca alatt csipkés pendelyt viseltek, a karincájuk egyik sarkát feltűzték és kacérkodtak a férfiaknak. Ezt viszont a 40 év feletti asszony már nem tehetette, nem illett mutogatni az alsó neműjét. Az ing hímzése is koronként változott. A leányka ingjét egyszerű, kis virágok díszítették. A nagy leányok, fiatal menyecskék ingjeit mértani elemekkel, később nagyobb virágokkal hímezték. A felnőtt és öregedő asszonyoknak nem illettek a tarka, nagy virágos hímzések , ezért komorabb színeket, kéket, feketét használtak. Igaz , minden korban létezett olyan ing , amelyet nagy bőjtben, temetéskor, gyász idején hordtak. A haj és kendő viseletben is vannak eltérések korok szerint . A leánykáknek, de leányoknak is a század 20-as éveiiig körbe fonták a hajukat, és hátul pántlika lobogott. Általában hajadon fővel jártak. Érdekes módon tehát a század elején nem, de a 40-es évektől egészen az 1960-as évekig úgy a leányok, mint a leánykák és asszonyok fejkendőt hordtak. Otthon is ,de a templomba, táncba, tehát házon kívül kendőt kötöttek. Persze a kendőt minden korosztály másképp kötötte és amint mondtuk, a kendő színe is változott koronként. A leánykák, leányok hátrakötött kendővel jártak , homlokuknál látszott a hajuk. A fiatal asszonyok is így viselték a kendőt. Az asszonyok pedig álluk alatt összekötötték. A csángó asszonyok kendő kötése hasonlított a felcsíkiakéhoz . A kendő kötésről és a konty viselésről bárki megállapíthatja, hová való asszony a kendő viselője. A kontyot férjhez menéskor, a lakodalomban kapták az új menyecskék. Ennek külön ceremóniája van a lakodalmi szertartás keretében, pont éjfélnél. Létezik kontyoló pálinka, kontyoló énekek és a 60-as évekig ezt viselték is. Azután, még a mai napig is, csak az öreg asszonyok hordnak kendőt és kontyot, a fiatalabbak levágják a hajukat vagy befonják / a kisebbek) kétágúra. Ma már a pántlikák is a láda fiába kerültek. Fentebb említettük a leánykák és leányok hajviseleténél, hogy körbe fonták. Erre mondták, hogy kereken vagy katicásan fonják. Itt a kendőt ruhának , a törülközőt kendezőnek a zsebkendőt pedig ruhacsakának hívják.

A "cefre" leányok, azaz a 13-15 évesek, akiket még leányocskáknek is hívnak már rendszeresen, a szülők engedélyével jártak a fogadott táncokba, bálókba, kaláka táncokba és fonókba is. Az apa megkövetelte, hogy este , naplemente előtt a leány otthon legyen. Persze, ha az apa nem volt

otthon, az anya engedékenyebb volt. De mindenképpen ebben a korban már "leánykodtak", hiszen akkortájt sokan 15-16 éves korukban férjhez mentek. 20 év után a leány már "güzünek", vén leánynak számított. Ebben a korban a leányok már részt vettek a házasság-jósló játékokban, szokásokban is, már gondoltak a párválasztásra. Így pl. Szilveszter éjjelén karót kötöttek, a zavarás kerítéseknél behunyt szemmel számoltak egy adott számig, a karót a saját jelükkel mindenik bekötötte /szalag, színes rongy / reggel megkereste mindenik a saját jelét és a akaróról következtettek: magas lesz, gazdag, alacsony, kövér, szegény stb. a párja. Ugyanazon az estén a leányok megtudakolták hány év múlva mennek férjhez: "Ötön, haton összegyűltünk s elmentünk egy disznó pajtához. Szerre mindenik megrúgta a lábával az ajtót és ezt mondta: Húj, ebben az esztendőben, húj a másodikban, húj a harmadikban és a hányadikra megröfönt a disznó, annyi esztendő múlva ment férjhez a kérdező. Istenek, mennyi jót es játszottunk! És ha még látták volna a fonókban!" (Tankó Katalin sz. 1905)

"Voltak olyan nagy, vén üres házak, ahol vagy csak egy öreg asszony lakott, vagy nem is volt ott senki. Nem bánták, ha mi, fiatalok oda gyülekeztünk fonó estére, vagy táncot rendeztünk. Ha fonó volt, a leányok összebeszéltek, átkiabáltak egymáshoz s este gyülekeztek. De mi is, legényekül meghallottuk és értesítettük egymást, hogy ne, csütörtökön este a leányok összegyűlnek a vén Hejszáné házában. És este mi is csak úgy, mintha semmit sem tudtunk volna, egyenként beszivárogtunk a fonóba. Na, de a leányok sem haragudtak! Játszottunk, énekeltünk, később táncoltunk, lestük a leányok orsóit, ki ejti el, mert csak csókért adtuk vissza. Biza, a leányok akarattal is elejtették! Ma nincsenek ilyenek! De ezek a mai fiatalok nem is tudnak táncolni. Ezek csak rázzák magukat. Ez nem tánc! Mutasson nekem egy olyant, aki legalább a 35 -ből eljár egyfajta táncot. Én még ma is eljárom az összest. Tudom a kettőst, hosszú havasit, lassú magyarost, csoszogtatóst, tisztí hejszát, kerekest. Na, még mondjak-e?" (Ambrus Fülöp- Hosszú sz. 1907)

Ne mondjon, Fülöp bácsi! De ezt már csak úgy magamnak mondom, hiszen ezt mi is látjuk és tudjuk. Fájdalmasan vesszük tudomásul hogyan sorvad el, satnyul, feledésbe megy népi kultúránk! Mert ha elől azt mondtuk, hogy rengeteget dolgoztak a csángó asszonyok, itt hozzá kell tennünk, hogy rengeteget és szívből szórakoztak, mulattak is! Nézzünk egy kicsit bele játékaikba, szórakozásaikba. A gyermekek játékaik kívül, amelyekről már szóltunk és amelyeket külön bemutattunk a Gyermekvilág Gyímesben című hosszabb dolgozatunkban itt megemlítenék még egy néhány alkalmat, amikor nagy örömmel gyűltek össze a fiatalok, fiúk, lányok és kacagásuktól, játékaiktól hangosak voltak a völgyek, patakok, kertek. Így a legnagyobb napokon, Karácsony, Újév, Húsvét napján nem rendeztek táncot, bált. Akkor, ha tél volt, a fiatalok egy házhoz gyűltek és ott különböző játékokat találtak ki. Különösen Húsvétot várták, amikor hét hét böjt után már robbant a fiatalos energia, tavasz volt, szerelem, megújulás ideje!. Ilyenkor összegyűltek egy nagy kertbe, piros tojásokkal játszadoztak, koccintottak, kié tart tovább, szörlabdáztak, később gumilabdáztak, cikkeztek, földlopóztak, egy nagyobb csűrbe hintát kötöttek, a legények hintáztatták a leányokat, énekelték. A kirobbanó öröm ünnepe volt ez, a tavasz győzelme és az élet győzelme a halál felett. Mert valahol a lelkük mélyén hittek és hisznek Krisztus feltámadásában!.

Nyáron, vasárnapokon és más ünnepnapokon nem dolgoztak. Az ünnepeket szigorúan betartották és bátran állíthatjuk, hogy nagy részük ma is betartja, mert a csángók ma is mélyen vallásosak. Ilyenkor tehát összegyűltek a kalibánál egy tisztáson, pusztán és ott szórakoztak: lábhintát kötöttek, cserkabalát állítottak, kalibás táncot rendeztek, ahol furulya, mozsika, nyírfa kéreggel szolgáltatották a zenét. Késő ősszel és télen ott voltak a kelleme a hasznossal összekötő fonók, ahol nem csak dolgoztak, hanem együtt voltak, énekelték, szórakoztak is. Felejthetetlen szórakozási lehetőség és egyúttal a párválasztás bölcsői voltak a táncalkalmak is, amelyből közel harmincat

ismertek. Ilyenek voltak az esti táncok, délutáni fogadott táncok, kosaras bálók, szer- bálók, kaláka táncok, búcsús táncok, radinák, ajándék táncok, lakodalmak, hívogatós kosaras bálók , gyermek lakodalmak, serke táncok, szüreti bálók és még sorolhatnók egészen harmincig is. Ide , kivéve a hívogatós táncalkalmakat, az egész falu közössége, a legkisebttől a legnagyobbig eljöhettek és táncolhattak. A jó táncosnak, legyen az fiú vagy leány, becsûje volt a közösségben. Valamikor tehát ide nem csak a táncosok jöttek, hanem az anyák és idõsebb asszonyok is körbe ülték a termet, ítélkeztek, megszólaltak, dicsérték, egyszóval õk voltak a "falu szája" ! A me - nyecskek a férjük nélkül is elmehettek a táncokba, sõt a kapósabbját a legények meg is táncoltatták a leányok bosszújára ! Fõleg az idõsebb férfiak nem mentek , csak a hívogatós tánc alkalmakra. A fiú intéssel, fejbiccentéssel hívta táncolni a leányt és ilyenkor megtörtént, hogy ketten is indultak. A lekérés nem volt szokás, visszautasítani sem illett, mert akkor a fiú kimozsikáltatta" a leányt. Ez nagy szégyen, megalázás volt. Igaz, a leánynak is volt egy ilyen erejû fegyvere . Ha a fiú felcsinálta a leányt és ott hagyta, akkor gyakran megtörtént, hogy a leány nagy elkeseredésében "csurufárával" nyakon öntötte a legényt. Ez nem volt más, mint közönséges szar lé! Általában a leány barátnõivel jött a táncba. Nem szerették, ha a nagymama, vagy a mama kísérgettek. És itt az is ritkán történt meg, hogy a legény elkérte otthonról a leányt. Ez csak olyan esetben fordult elõ, ha már a fiatalok házasság elõtt álltak. Gyimesben nem illett karonfogva vagy kézen fogva sétálni , csókolózni !Ezt nem nézõk elõtt, hanem diszkréten tették. A világ mára nagyot változott, de még ma is megszólják az idõsebbek, ha ilyent látnak. Persze, ez a házasság társaknál sem volt szokás. Elül mentek a férfiak, majd õket egy-két lépésnyire követték az asszonyok. Mivel a párválasztásban a leánynak igen-igen nagy a szerepe, ezért errõl szólunk a következõkben.

A cefre- leány 14-15 éves korában már kezdett legények után kótoztatni és ha megfelelõt talált elkezdett guzsalyaskodni. A guzsalyaskodás egy fajta próbaházasság, amikor a leány a komolyan udvarló legénnyel hál.

" Este , este de szerelmes kedd este

De szerelmes lánnyal háltam az este

Lehajlott a tulipán rezgõ levele

Babám karján aludtam el az este"

Tehát ez a guzsalyaskodás! De elítélik azt, aki sokkal guzsalyaskodik, válogatás nélkül. És ami még ennél is fontosabb, a guzsalyaskodásnál a kezdeményezés teljesen a leányé: õ hívja meg azt, akivel már szimpatizál, a legény csak beleegyezik vagy visszautasítja a meghívást. A fiú tehet tánc közben célzásokat , ígérkezhet ," jó volna ,ha ketten hálnánk" " este felmegyek" stb. de a döntõ szó a leányé, amit vagy õ mond ki, vagy az egyik jó barátnõjét bízza meg erre. Guzsalyaskodó esték: kedd, csütörtök, szombat és vasárnap este. Nagybõjtben nem volt guzsalyaskodás! Ez nem jelentette a teljes nemi együttélést! Ők csak szeretkeztek s ez nem feltétlen nemi életet jelent. Sok esetrõl tudnak, amikor évekig együtt háltak és a leány mégsem adta fel a várat. Amint mondtuk, ez egy fajta próba házasság volt és itt abban az idõben a válás teljesen ismeretlen fogalom volt. Ma is, Gyimes szerte alig lehet néha - néha egy válásról hallani. Ne hogy azt feltételezze valaki, hogy itt mindenki boldog házasságban él! Dehogy! Csak a válás szégyennek számít, és annak megakadályozásán fáradozik a katolikus egyház is , amelynek nagy hitele és szava van a gyimesiek körében, mert nagy részük buzgó katolikus . Az más kérdés, hogy boldogtalan ember végig kínlódja az életét, egyeseknek már pokol ez az élet, próbálkozások voltak, amikor ki akartak törni nagy, titkos szerelmekkel ebbõl a börtönbõl. De a közösség életét olyan törvények irányítják, amelyekhez képest eltörpül, magába roskad az egyén! A boldogtalanságot valamikor még az is

tetözte, hogy sok leány már eleve nem szerelemből, hanem családi közbejárással, szerzéssel ment férjhez. Még a mai napig is az emberek így rétegződnek: nagy nemzet, jó gazda, hitvány, csóré seggű" stb. Ma már vegyülnek, de valamikor a szerelmet legyőzte az eredet! Azt már nehéz megmondani, hogy az elég sok törvénytelen gyermek azért született-e, mert létezett a guzsalyaskodás vagy pedig azért, mert nyarakon át magukra éltek a kalibánál, erdőben, szabadon, akárcsak a madarak! De annyi biztos, hogy a század elejétől egészen az ötvenes évekig 140-160 újszülött gyermekből csak Középlekon legalább 30 bitang gyermek, azaz törvénytelen gyermek volt. Erről írtunk a Teherbe esett leány Gyímesben című dolgozatban(4) Ma kimaradt ez a szokás, de azt hiszem, hogy nem ezért nem születik ma bitang gyermek. Az ok az lehet, hogy ma már a leányok is kitekintettek a világba és felvilágosultabbak szexuális téren is. A bitangos leány, ha ott maradt, elhagyta a legény, bizony már nem volt a régi! Kilógott a sorból, létezett egy csomó dolog, regula, ami szerint kellett élnie: Ha férjhez ment, nem lehetett rakott hazai, már kevésbé táncoltatták, a búcsún nem vihetett keresztet, lobogót, nem lehetett csösz leány. Tehát éreztették vele a közösségi regulák, hogy tévedett. Tehát a házasság kényszer zubbonyát viselték életükön át a párok. Mikor úgy, érdekből szerezték össze a fiatalokat, jött a nagymama, az édesanya vigasztalása: "Hadd el, fiam, meg szokjátok egymást! Mű es úgy szoktunk össze s ma es itt vagyunk, nem hottunk belé!" Erkölcscről beszélve itt is, mint a világon bárhol, voltak félrelépések, nagy titkos, romantikus szerelmek. Tudnak az emberek olyan párról, mind kettőjük családos, akik 45 éven keresztül a csiksomlyói pünkösdi búcsús menetben találkoztak minden esztendőben, így együtt két boldog napot töltöttek, utána pedig otthon mindenik a saját családjában várta az új pünkösdi búcsút. Erkölcstelen dolog ez? Ki tudná rájuk dobni az első követ? De annyit tudunk, hogy a szigorú erkölcs bíró, a "falú szája" ezt minden esztendőben látta és rábólintott! Igaz ilyen formán: "Szegények, mennyire szeretik egymást!" És, ismétlem, erkölcscről beszélve, itt is, mint a világon bárhol, voltak és vannak forróbb vérű, kikapós, félrejáró menyecskék:

"Aki félrejár, azt erőst megszólta a falu, de volt olyan, ha verték, ha nem, de az ha tehetett, s valahova elkapta hazulról az urát, az már valakivel összeadta magát. Anélkül nem élhetett. Pedig az ura vizes kötéllel verte! Ez, tudja-e, öröklődik is. Ilyen a vére. Olyan mint az iszákosság. Az es öröklődik. De hogy erre térjek, itt erőst ritka volt az iszákos fejrényp! De ma? Azok es isznak! Régebb be nem mentek a korcsomába! Ma bezzeg bemennek. Azért azt tartották régebb es, hogy aki veretlen nem jó, azt mind verheted! Ritka volt az a család, ahol a férfiú verte a feleségét. Baj az mindig került, szegénység, sok gyermek, megfőjtés, ilyenek adódtak, el-elcsattant egy-egy nyakleves. Aztán, ha szerelemből kerültek es eszse, az nem sokáig tartott. Egy részét hamar bélepte a gyermek s akkor már nem volt kedve egyébre. Mert a sok gyermek volt akkor a rend. Nálunk a három családban, a harmincnek kettő híja volt. Annyian voltunk!" (Ambrus Fülöp- sz. 1907). Egy régi mondás szerint "Az asszony s a ló / Az verve jó" Álljunk csak meg itt egy szóra! Verik-e a csángó fejrénypet és ha igen, miért? Mit is mond egy népdal: "Fejlik a fekete kecskét

Verik a csángó menyecskét

Ott hadd üssék az oldalát

Mért szereti a más urát?" Bizony, megtörtént, hogy verték. De ez nem volt általános, megszokott dolog!

Mint minden természetes, elszigetelt népcsoportnál, itt is a leányok alig kaptak valami felvilágosítást, nevelést a szexuális életről. Úgy tudták, erről nem illik beszélni és még az anya sem beszélt róla, és hogy őszinték legyünk ma is alig beszél. Ezért történhetett meg még a hetvenes években is, hogy a 7-8 osztályos leányka sírva fakadt az osztályban, amikor rájött a természetes

havi vérzés. Úgy gondolom, hogy a sok bitang, törvénytelen gyermek születése is ezzel volt kapcsolatban: egyesek elég korán megkezdték a nemi életet de védekezni a terhesség ellen már nem tudtak. A tudatlan , késői beavatkozásnak magas ára volt: többen belehaltak, mások egy életre megbetegedtek. Érdekes megfigyelni azt is, hogy a nők mennyire másodlagos szerepe van a szexuális életben itt. Valahogyan úgy érezzük az ezzel kapcsolatos kifejezéseket vizsgálva, hogy a nő

szervedő alanya a szexuális életnek. Ime ahelyett, hogy "szeretkeztek" románul "au facut dragoste" itt úgy mondják, hogy " A. I. lenyomta V-t." Micsoda brutális kifejezés, mely mindenképpen elárulja a nő szerepét a szexuális életben! Ha gyermeket várt valaki, az bizony nem csak "áldott állapotba jött", hanem "terhes lett, felcsinálták, nagyon van, várandós ,teherbe esett". Valaki azért csak gondolt arra, hogy az asszonyra nagyobb szüksége van a családnak! Ezt hangosan is mondják! Szerintük egy özvegy asszony sokkal könnyebben elboldogul, mint egy özvegy férfi. És éppen ezért úgy rendezte az a Valaki, hogy az asszonyok átlag életkora 6-8 évvel hosszabb, mint a férfiaké!

Szóljunk egy néhány szót az öngyilkosságról és gyilkosságról a nők körében. A gyilkosság annyira ritka eset, hogy ha kétszáz évben egyszer előfordul, abból rögtön ballada születik. Erre a már említett adatközlő, Ambrus Fülöp Hosszú így emlékezik vissza : "Bárán Erzséknak a dédnagyanyja megölte az urát. Cokán patakán laktak. Az ember itkányos volt Egy éjjel az asszony fészivel úgy levágta a fejét, hogy a vér ellepte a falat. Azt bémeszelni soha nem lehetett, a vér átlátszott. Erről aztán került egy ének is, mert az asszony elbujdosott bé Móduvába ,tisztá idegenyek közé, s a gyermekeit itt hagyta árván :

Szennyes ingem, szennyes gagyám

Móduvába lakik anyám

Nincsen fája, nincsen háza

Nincs ki a gunyánkot mossa

Kicsi vótam, árva lettem

Még es katonának mentem..."

Az öngyilkosság a nők körében az utolsó 30 esztendeig ritka dolog volt. Azóta bizony megtörténik , hogy önként vetik el maguktól az életet. A falu ilyenkor találgat, mi is volt ennek a tettnek az oka. De sokan titkukat a földbe viszik! Még a temetőben sem lehetnek a többi halottakkal egy helyen, külön temetik őket, a temető kerítésén kívül. Pap nélkül temetik, mint egy lelketlen állatot.

A férjhez menő leány számára, hogy visszatérjünk a párválasztáshoz, bár mennyire szereti is a férjét, az új környezet megrázó. Hallgassunk csak meg egy néhány olyan lakodalmi bekiáltót, amelyekben a menyasszony helyett a nyoszolyók , asszonyok a nagy vidámságban szinte belezokognak, érzékeltetve a menyasszony új helyzetét:

Édesanyám , jöjjön ki

Mert ingemet visznek ki.

Hova legyek, merre menjek

Hogy tőled el ne vigyenek.

Vagy Feljött a nap tisztulásra

Indulni kell más szállásra

Más szálláson meg kell állni

Ott más szokást kell tanulni.

Amikor megérkeznek az új szállásra ,ezt ujjugtatják, bevezetve az új asszonykát:

Anyám asszony, jöjjön ki

A kapuját nyissa ki.

Meghoztuk a segítséget

Fiának a feleséget

Sütni, főzni, mosogatni

A sutuban sirogatni.

Valóban ilyenszerű volt a viszony az anyós és az új asszony között , főleg ha együtt gazdálkodtak, főztek. Ma már külön gazdaságot, háztartást vezetnek a fiatalok is. Az anyósát az új asszony általában " anyámnak" szólítja. Csak így: apa, anya .Itt nagyot adnak arra ma is, hogy ne éljenek együtt, vadházasságban a fiatalok. A 80-as évekig a gyermek minden esetben magázta a szüleit, nagy szüleit. Ma már átvették egyesek a tegezés városi szokását. Sajnos az alkohol betört ide is: sok veszekedésnek, tönkrement családoknak az okozója ez.

Gyakori eset volt régen, de ma is előfordul a leánylopás. Ennek fő oka az volt, hogy régebb nagyot adtak arra, hogy ki milyen családból származik, milyen nemzet : nagy nemzet, szegény, hitvány stb. Tehát a nemzet nem nációt, hanem társadalmi rangot jelentett. Ha a fiatalok ilyen szempontból nem illettek össze, a család igyekezett meggátolni a szerelmüket, házasságukat. A fiatalokat eltiltották egymástól , csak lopva találkozhattak. Rengeteg népdal éneklie meg ezt az áldatlan állapotot : " Úgy akartalak szeretni, ne tudják

Az irigyek kivilágosították

Rám néztél, nevettél

Megtudták a faluban, hogy szerettél"

A fiatalok nem mindig egyeztek bele a családok döntésébe és kész tény elé állították a szülőket: a vőlegény " megszőktette" a leányt. A leánylopás több módon történhetett : a / Megegyeztek, hogy a leány a batyujával egy bizonyos helyen várja a legényt, aki szekérrel utána jön . A leány nagy titokban összepakolt egy kevés ruházatot , kiosont a házból és a megadott helyen várta a kedvesét. 2) A leányszőktetés, lopás úgy is történhetett, hogy a legény az esti táncból egyenesen, semmi rákésülés nélkül, hazavitte a leányt a saját házához. Három-négy hét elteltével a legény küldöttei elmentek tárgyalni, bocsánatot kérni a leány szüleihez. Az elején a szülők tiltakoztak sőt olyanról is tudnak , aki sok ideig nem bocsátott meg a fiataloknak. Az esetek nagy részében megegyeztek, azután eljöttek a fiatalok is ,és megbeszélték a teendőket a lakodalom előkészítésére. A szőkést az egyház nagyon elítélte. Az elszőkött leány nem öltözhettek rakott hazainak tiszta fehérbe. Napjainkban csak iskola végzés után, a fiúk katonaság után házasodnak. A leányok 18-25 év körül, a legények pedig 24-28 éves korukban teszik meg ezt a lépést. Régen a vénleányt "güzünek" nevezték. Valamikor a 25 éves leány már vénlánynak számított. A hatvanas évek után a vagyon egyformán oszlik fiú és leánygyermek között, amikor a szülők elhalnak. De valamikor földet és lakást csak a fiúk kaptak, a leányok esetleg egy szántó földet és staférungot, perneforumot kaptak.

/Mellékelve három perneforum levél / Az a legkisebb fiú, aki az ősbé maradt és vállalta az öreg szülők gondozását, több földet, belsejét és épületeket örökölt.

Az öregasszony lassan visszahúzódik, már nem ő az úr a háznál, amíg teheti, elvégzi a ház körül a könnyebb munkákat: vigyáz a gyermekekre, ameddig a fiatalok dolgoznak, ellátja a majorságot, fon, takarít. A fakanál már kicsúszik a kezéből, inkább eszi a ház népe a fiatal asszony főztét. Az öregasszony szerényen, visszahúzódva él, a mindennapi ételét is már a kicsi asztalkánál eszi meg, sokszor csak úgy a markából csipeget, úgy érzi, hogy rá már nincs szükség. Aki utolsó éveit éli eljár a templomba, készülget a halálra. Sokan előkészítik a temetéshez szükséges dolgokat is: a ládában készen áll a szentfedél, a gyertyák, a halotti lepel, csipke, zsebke, törülközők a keresztvivőknek. Öltözete: fekete kendő, a legegyszerűbb színek a hímzésben. Hová lettek azok a tarkaruhás, vidám évek, delén kendők, virágos ingek?

Megtörtént, hogy nagygazda embernek csak lányai születtek. Ilyen esetben a legkedvesebb, vagy a legkisebb leányához vejet "szállított" Így mondják: Jánó Gyurika odaszállt Szölek Annához. Lehetett a legény szegényebb is, mert a háziaknak volt elég birtokuk. Ebben az esetben az asszony volt az Úr a háznál! A lányok általában születésük sorrendjében mentek férjhez, de megtörtént, hogy a sorrend felbomlott. Amint említettük, régebb az asszony magázta a férjét, ma már tegezi. De most is, "uram"-ként említi pl. "Az uram nincs itthon" "Beszélék az urammal"

III) A nők és a hagyomány őrzés

A gyimesi nők nagy része még ma is buzgó katolikus. Az ő feladata a gyermekei vallásos nevelése. . . Ha az egész család nem is, de az asszony minden vasárnap Isten tiszteletén vesz részt. Ő tanítja gyermekeit imádkozni. Vízkeresztkor, amikor a plébános megszenteli a házakat, házról- házra járva, sokszor csak az asszony és a gyermekek vannak otthon. Megtörténik, hogy a férfi egyszerűen elrejtőzik valahová. Különösen nagy kultusza van a nők körében Máriának, Jézus anyjának. A Babba Mária kifejezés csak itt ismeretes, a "babba" szépet, drágát, kedvest jelent. Mindig őt hívják segítségül: " Babba Mária segítsd meg a családomat!" Gyermekeiket arra intik, hogy meg ne bántásák, haragítsák a Babba Máriát! " Este a házban ne füttyülj, mert a Babba Mária haragszik!" A hiedelmeket, babonákat, fekete mágiát, fermekálást, tejeltevést és más babonás praktikákat is ők űzik, a férfiak sokszor megmosolyogják őket. Arra a kérdésre, hogy mi a véleményük arról a gazdag hiedelem világról, amelyet a nők ma is hisznek és gyakorolnak, a férfiak nagy részének ilyen véleménye van: " Ezek csak olyan régi, fejjérp dolgok"! A híres- neves varázsló szépasszonyok is közülük kerülnek ki. A hiedelemvilág Gyimesben című dolgozatban (5) irtunk a nők szerepéről a hagyomány őrzésben. Itt csak egy néhány példával szeretném igazolni azt, hogy a nők teljesen más beállítottságúak, mint a férfiak. Inkább konzervatívak, ragaszkodnak a hagyományokhoz. Ez talán onnan adódik, hogy ők ritkán mozdultak ki Gyimesből, nem volt alkalmuk betekinteni a világba. Ma már ez a helyzet is változóba van! De bizony, még 1994-ben is találkoztunk olyan érettségizett nővel, aki sírva panaszkolta, hogy legény fiát hiába tiltja a kedvesétől, nem hallgat az ő szavára, mert valamivel megittatták. Pedig csak szegény legény éppen fülig szerelmes volt a leányba. De nézzük csak meg, miben hittek, milyen praktikákat is űztek a nők?

Asszonyi tevékenységnek számítanak a párválasztási jóslások, amelyekről már elébb szoltunk, de a szerelmi varázslások, megrontások is. A megrontásnak is több fajtát ismerték: pl. valamivel, bájjal, füvekből tea, pálinkába tett varázscsepp stb. ezzel megittatták a legényt, aki ezután úgymond valósággal bolondult a leány után. Szintén a megrontás, varázslás egyik formája, amikor a legénytől valamilyen tárgyat, anyagot elcsennek és azt fermekálják. Lehet az hajszál, ruházatából

egy foszlány, amit azután a fermekás asszony meggurucsál, ráolvas és egy bizonyos helyen tartanak, esetleg a legény tárgyai közé rejtenek. Minden fajta ráolvasás nagyjából asszonyi tevékenység volt. Ez nem azt jelentette, hogy nem léteztek ilyen értő, "tudós" férfiak! Ráolvasással gyógyították a kelést, falást (nyelvre nőtt pattanás) csemert, szemre nőtt árpát, igézést vagy szemverést, állati betegségeket, gyermekbetegségeket, tejszír elvevést, megrontást és itt még nem egész a varázslások felsorolása. Ezek mindenikének megvolt a szövege, néha ismeretlen szavak keveredtek a mondandóba, mint valami sámánok érintették, tapintották a beteget és ami lényeges, beteg- ráolvasó rettenetesen bízott a gyógyulásban!

A "szépasszonyok"- akik boszorkányos személyek voltak, szintén az asszonyok közül kerültek ki: "A szépasszonyok olyan boszorkányosok voltak. Összegyűltek, mozsikáltak, táncoltak. Megtáncoltatták, megnyergelték éjjel a lovakat is. Fokhagymával keresztet húztak az istálló ajtajára, hogy távol tartsák ezeket az állatoktól. Reggelre csupa vizesek voltak az állatok. Eccer nagybátyám is rakta a tüzet, már besetétedett volt, s hát csak bétódul az ajtón egy csomó cifrán felöltözött fehérnép nagy zene- bonával. Nézi s hát ott közöttük van, megismerte, Bece Tera is. Ez olyan fermekás asszony volt, ejsze ördöge is volt neki. Eccer elmentek. Ez úgy meg volt ijedve, hogy egy szó sem jött ki a száján. Reggelre helyre jött, s mondja a szomszéd asszonyának, Bece Terának:

-Na, te Tera, az este jól táncoltatok nálam!

Jaj, Andrásbá, ne hogy mondja valakinek az isten megfizeti!" (Ambrus Fülöp sz. 1907).

A tilónjárás is a fehérnépek privilégiuma volt. Szintén boszorkányos, fermekáló asszonyok voltak erre képesek.: " Azt mondja eccer komámasszony, hogy komám, az uram erőst megjárta. Nem esz ért neki, mert ő olyan hitetlen Tamás. Sem Isten sem ember nincs neki. Na, az egyik este, mert ő néptanács elnök, s jő haza nagy sápadtan. Kérdelem, mi van vele. Azt mondja, hogy ne esz kérdezzem, s úgy lefeküdt, mint egy csutak, még csak nem esz evett. Aztán másnap tudtam kivallatni hogy amikor jött haza, már sötét volt, s hát hallja, hogy kaff! kaff! úgy ahogyan a tiló csinál. Nézi, szép holdvilág volt, s hát uram Isten mit lát? Bece Tera ment tilón, fenn szállt. Úgy megijedt, hogy csak dadogott, amikor haza ért. Pedig ez egy nagy kommunista ember volt, s képzelje, ez esz látott valamit! Úgy 1952-ben lehetett. Hogy igaz volt-e, én meg nem tudom mondani"(Molnár Péter sz.1901)

A hiedelem szerint a fehérnép nem szerencsés! Így Újév napján, vagy utána, ha fehérnép jön először a házhoz, azt nem fogadják szívesen, mert az nem lesz szerencsés év. Ugyan ez a helyzet, ha valaki messze utazik, s fehérnéppel találkozik először. Különösen haragra gerjednek, ha tavasszal, a kalibához költözés napján asszony jön a házhoz. Egy néhány dolgot ragadtam ki annak példázására, hogy milyen gazdag volt a csángó fehérnépek hiedelemvilága, képzelőereje! Ezekon kívül a hétköznapjaikban is egy sor tiltás, számtalan jel létezett, amelyeket be kellett tartaniuk. Ilyenek pl. este nem volt szabad fésülnödni, tükörbe nézni, szülés után hat hétig nem járhattak ki hazulról sem a mezőre, mert ellenkező esetben azt elveri a nyári jeges eső, de a táncokat sem látogathatták. Újholdkor nem vágtak disznót, kenyeret nem sütöttek stb. A hiedelemvilág napjainkban szűkül, visszaszorul. A robotembereknek kevesebb idejük van elkalandozni a valóságból!

A csángó fehérnépek vallásossága megmaradt és már láttuk szerepüket a hit továbbadásában is! Nehezen térnek át más vallásra, még akkor is, ha más vallásúval házasodnak. A válás ma is majdnem ismeretlen fogalom. De imitt-amott már előfordul. A családban szexuális nevelés nem történt, azt az állatoktól látták. Valahogy tabunak tartották erről beszélni. Nem tárgyaltak a családban a szüzesség előnyeiről a férjhez menéskor, de megszólták azt a leányt, aki több

legénnyel guzsalyaskodott. Elég nagy volt a bitang gyermekek száma, a század elején is 160-180 újszülöttről legalább 30-35 bitang gyermek, azaz törvényen kívüli gyermek volt. A bitangos leányoknak sok keserűséget okozott a teherbeesés, egy életre megbélyegződött a sorsuk ! Erről írtunk a Teherbeesett leány Gyimesben c. dolgozatban(6) Itt szervezett prostitúció nem létezett, de legendák keringenek bővérű menyecskékről, leányokról, sőt Hidegség egyik patakját úgy hívják, hogy a Kurvák - patakja . Még érdekes a szépség ideáljuk, amelyik egészen az utolsó évekig egybeesett a szép kövér, pirospozsgás arccal, testtel. De nem volt jó, ha valaki túl kövér volt. Igaz, itt ritka volt a kövér fehérszínű, mert sokat mentek, dolgoztak, már elébb láttuk az asszonyok napi elfoglaltságát. A nagyon sovány természetű fehérszínűt nem kedvelik, még ha karcsú akkor sem. A soványt itt "szigorúnak" nevezik. "Biztosan erőst rossz az ura , ezért olyan szigorú"

iv. Az asszony - szó rokonköre, megszólítások, nevek

Már említettük, hogy a leggyakrabban használt szó a nő megnevezésében a fejrényp. De életkorok szerint is ennek egy sereg változata van.: asszony, leánygyermek ,kicsi buba, leányka, cefre , leányocská, cefrecske, nagyleány, vénleány, güzü, menyecske, hazai, öregasszony, vénasszony, banya, mómá, nannó, oldal borda stb.

Megszólítások: édesanya, desanya, mómá, mamika, mómáka, anyuka, anyácska, nannó, nagymómá, öreganya, kicsimómá, he, asszony, párom, feleségem, babám, rózsám, kicsikém, édeském, anygalkám, tubicám, báránycám , bubám, csürkém,, cunásom .

Rosszálló megszólítások: vén nyavalyás, vén ráksulyos, vénboszorkány , kölykes kutya, szuka, és legújabb megszólítások: bőr, csaj, spinő, deszka stb.

Szintén női megnevezések a következő szavak is: ángy, ángyi,- a nagyobb testvér , esetleg a nagybácsi feleségét szólítják így. , hazai- menyasszony,

nyoszolyó- koszorús leány, násznagyné- lakodalomban fontos szerep, násztánsné- szintén közeli rokon lakodalmi szerep, sógorasszony- mint máshol is, komaasszony, komámasszony- ha valaki gyermekét megkeresztelik, vagy a fiatalokat megesketik, bérmálják, akkor komaság alakul ki a szülőkkel. Megtörténik , hogy egy egyének 2-300 komája, komaasszonya van, mert egy gyermeket 20-25 is keresztelhetnek és nem volt ritka a 8-10 gyermek sem.

Más női megnevezések: komatársné- akik egy helyre keresztelnek, anyatárs- az összeházasodó fiatalok szülei, örömanya- ahová viszik az újasszonyt, búsanya- ahonnan viszik a menyasszonyt, keresztanya- aki keresztelt. Létezik édes keresztanya- aki a gyermeket keresztelte és csak keresztanya- aki a testvéreket keresztelte.

Ha a női tulajdon neveket vizsgáljuk, az 1940-es évekig a leggyakoribb női nevek sorrendben az Anna, Erzsébet, Katalin, Ilona, Mária, Matild, Borbála , Gizella , Júlia és Margit voltak. Az első dupla, kettős névvel 1951-ben találkozunk Középlokon és elterjedt az Ildikó név is.

1968-ban már gyakoriak a kettősnevek: Tünde- Csilla, Léda- Hajnalka, Dóra- Izabella .

1990-ben már Középlokon a 85 újszülött leány nevéből 53 kettős név: Timea- Tünde, Adél- Magdolna, Éva- Beáta. A választás indítéka: megjelennek a város és másvidékek hatására a modernebb nevek, ugyanakkor az egyház az új név mellé egy hagyományos, szent nevet is követel. Háttérbe szorulnak a hagyományos női nevek. A számokat vizsgálva általában évente 5-8 leánnyal több születik mint fiú. Így pl. a 2000 -es tanévben a VIII. B oszt. 19 tanuló közül 12 leány és ez a helyzet ritkán változik.

A női neveknél a becézés rengeteg fajtája ismeretes, de leggyakoribb a kicsinyítőszó képzés. Pl. az Anna köre: Annacska, Anikó, Annácska, Kicsi Anna, Anuska, Annané stb.

Borbála: Boris, Boriska, Borcsa, Borbál, Borbár, Borbárka, Kicsi Borbál .

Érdekes megfigyelni a -né képző használatát, amely itt nem csak arra utalhat, hogy valakinek a felesége, hanem a - bá női alakja. Pl. Andrásbá (bácsiból) létezik Annané . Pl. " Jöjjön csak közelebb, Annané, Bertaném valamit izent" Tehát itt a -né nem valaki feleségét jelenti, mint pl. Tankóné , ahogyan hivatalosan használják, hanem a néni rövidítése. Ez a forma ragozódik pl. Borbárném , Borbárnéd, Borbárnédot, Borbárnémnél .

Ahol az asszony viseli a kalapot, vagy korán özvegyült , ott lehet utána nevezni a gyermeket. Pl. Józéfa Pista, Tera János.

A nő megnevezésénél , nem hivatalos körökben használják a nemzetség nevet is, de ilyen esetben mindig a férje után kapja a nevet. Pl. nem tudnák úgy valakinek a nevét, hogy Bitang Kata, de rögtön tudják, hogy kiről van szó, ha így mondják: Bitang András Péterné . Miért is van itt szükség arra, hogy mindenkinek legyen egy melléknév? Vannak olyan falurészek, ahol mindenki a Tankó vezetéknevet viseli. Mára már a Tankók sem érzik a közös eredetet. Nemzetségekre, nagy családokra bomlottak, mindenik egy - egy melléknévvel. Így a Tankók közül vannak: Bitangok, Ugethánok, Sajkák, Jancsik , Huszárok, Tulikok stb. Ha egy idegen keresné Tankó Pétert, ilyen az illető falurészen van vagy 15. Tehát szükséges a melléknév használata. Az orosz nyelvhez hasonlóan használják a hármast: Bitang András Péter . Az első a melléknév, a második az apja neve és a Péter a saját neve. És a hivatalos Tankó vezeték nevet a mindennapi használatban elhagyják. Aztán innen jön a fehérnép megnevezése: Bitang András Péterné. Valaki leányát így nevezik meg : a Gyurka János legkisebb cefréje, vagy leánya De ha már nagy leány lesz, akkor Gyurka János Emma. Ha férjhez ment, akkor az apósáék után nevezték : a Gyurka János menyé .Később a férje után a Gyurka János Károly felesége, Gyurka Károlyné.

V. Szólások, szóösszetételek az asszony, fehérnép szavakkal

Ezek a szólások, szókapcsolatok az egész székely nyelvterületen sőt egy pá - rat leszámítva minden magyar lakta területen ismeretesek. Ilyen szólások:

Lakodalom, sokadalom

Akkor nincsen beteg asszony

Az asszony s a ló / Csak verve jó

Álljunk csak itt egy szóra! Verik-e a csángó fehérnépet, ahogyan az ének is mondja: "Fejik a fekete kecskét

Verik a csángó menyecskét

Ott hadd üssék az oldalát

Mért szereti a más urát?"

Bizony megtörtént, hogy verték, de ez nem általánosítható! Azt tartották, aki veretlen nem jó, azt mind verheted. Más mondások:

"Amit a jó ember lapáttal bévisz a házba, a rossz asszony seprűvel kiséperi"

Rossz asszony Istenverés!

Az asszony viseli a kalapot!
Az asszony a kapitány!
Úgy jár a szája, mint a vénasszony fenéke
Az asszony szájáért nem fontak
Könnyű Katát táncba vinni
Jó gyermek s szép vénasszony ritka dolog
Asszonykönny hamar szárad
Anyósom nyelve élesebb a borotvánál
Az anyós és a sör hidegen jó
Friss asszony friss ház
Hiába kapar a kakas, ha az érce szét rúgja
Jó asszony a ház ékessége
Két asszony ritkán fér meg egy konyhában
Búlátott asszonynak búlátott gyermeke.
Nézd meg az anyját, vedd el a leányát!
Asszonyt bálban ne válassz!

Szókapcsolatok

Fejérszék- munka, fejérszék dolog, asszonybeszéd, fejérszék- ital, anyátlan, anyafarkas, asszonyszomorító, az anyád kínja, anyám szentje, anyám csirkéje, anyámasszony katonája, asszonysors, vénasszonyok nyara, szépasszony, menyecske- ital , kontyos, asszonynépség.

VI. Népdalok, táncszók, bekiáltások az asszonyokról

A csángó fehérszék , anyák, nem csak a hagyományokat, szokásokat adták át a gyermekeiknek, hanem ők maguk is sokszor állnak a népdalok, mondák, bekiáltások központjában. És ahhoz, hogy ezeket ismerje valaki, nem volt feltétlen szükség egy csomó osztályra! A múlt században az írástudatlanok száma nagy volt Gyimesben. Azok közül is főleg a nők száma igen - igen nagy volt, mert akkorjában azért tanultak írni, hogy a katonaságtól levelet írjanak. A nők pedig otthon valakivel elolvastatták. De ez a dolog nem zárta ki azt, hogy volt olyan fehérszék, aki egy leültében képes volt száz népdalt elénekelni. Nem jártak ők koncertekre, de tavasszal a madarak dala pótolta az ilyen irányú nevelésüket. Színkeverést pedig a természettől tanultak, ahol a zöld békésen megfér a kék mellett és senki nem hányja a természet szemére, hogy nem tud színeket harmonikusan egymásmellé helyezni! A táncokban, szabadban mindig énekeltek! A táncrendben és általában a csángó népi kultúrában a lassú magyaros azt a szerepet tölti be, amit a művészi körökben az opera, színház.: Nem csak szórakoztat, hanem elszomorít, biztat, elkeserít, vigasztal. Amikor a táncban felcsendült egy gyönyörű kesergő lassú magyaros, akkor az egész terem egyből elcsendesedett, majd mozsikások után csendbe énekelni kezdték a szöveget is, és az egész terem mintha egy testté kovácsolódt volna, egy lett a tömeg : vagy énekelte vagy hallgatta az éneket csendben. És ki tudná megmondani, kinek mit juttattak eszébe ezek a szövegek és szomorú dallamok? Ezt végig énekelni, végig táncolni, vagy csak végig hallgatni is valóságos lélekfürdő

volt! Nos, ezeknek a szövegeknek nagy része az anya és gyermeke viszonyáról, szoros kapcsolatáról beszél. Anélkül, hogy ide írnám a sok- sok népdalt, kiválasztottam egy néhány olyan sort, melyek nyelvünk gyönyörűségéről, halhatatlanságáról és a szeretetről szólnak:

"Édesanyám sok szép szava

Kit hallgattam , kit nem soha..."

"Édesanyám voltál, mért nem tanítottá

Mint a vékony nád szált , mért nem hajlítottál

Hajlítottál volna, meghajlottam volna

Ilyen sors üldözött sose lettem volna"

"Anyám, anyám, öreg édesanyám

Szedje össze minden civil ruhám"

"Édesanyám kössön kendőt, selymet a fejére

Menjen el ahhoz a lányhoz a falu végére"

"Nincsen nekem édesanyám

Aki jó szót szóljon hozzám"

"Ingem anyám megátkozott

Mikor a világra hozott"

"Édesanyám karján nevelt engemet

Még sem tudja az én bús életemet"

"Édesanyám sokat intett a jóra

Ne járj, fiam, korcsomába borinnya"

"Édesanyám hol van az az édes tej

Mivel engem katonának nevelt fel" és ezt lehetni folytatni sok oldalon át. Úgy benne van az anya az énekekben, ahogy állandóan él minden ember lelkében!

De nem csak az anya, hanem általában a nő sok-sok népdalban és miért ne a mindennapi életben is jelen van, valahogyan megszépítve. Gazdag lehet a magyar nyelv, ha így szólítjuk kedvesünket , ahol csak magyarok beszélnek: babám, kedvesem, galambom, szép szeretőm, édes rózsám , aranyos Bözsikém, barna babám, barna kislány, kicsi leány, kislány, barna menyecske .stb. Ime egy néhány sor népdalokból, amit itt énekelnek:

"Menyecske, menyecske / Ne menj az erdőbe..."

" Ezt a száaszt látod-e / Ha meg iszom, babám, bánod-e..."

Én nem bánom, galambom..."

"Szép szeretőm, ha te tudnád amit én / Milyen igazságos, hû szeretőd vagyok én / Olyan igazságos, mint a fényes napsugár..."

" Elmész, rózsám elmész..." "Édes rózsám ha erre jársz, jere bé..."

"Ez a kislány akkor kezd búsulni / Mikor a szoknyája kezd kurtulni..."

" Tudod, babám , mit ígértél csütörtökön este .../

" Aranyos kis Bözsikém, amíg hozzád jártam..." A helyi népdalok, amelyekben a kedvesét szólítja meg a fiú, tele vannak tűzdelve gyönyörű metaforákkal. De ezek nagy része más vidékeken is fel lelhető. Itt jellegzetes a sok kicsinyítő képző használata: kicsikém, kicsi leány, kicsi rózsám , kis Bözsikém stb.

Az asszony, menyecske feleség is gyakran szerepel a népdalokban jóból vagy rosszból: " Menyek az úton lefelé

Senki sem mondja gyere bé,

Csak a kicsi feleségem

Gyere bé te szerencsétlen..."

..." Egyet ütök a földre / Kettőt feleségemre / Legyen asszony belőle..."

..."Rengesd , uram a gyermeket, hadd menjek a bálba

Komámasszony pincéjében van a tyúkok tánca..."

..." Nekem asszony olyan kell / Ha beteg es keljen fel ,

Menjen haza ,tegyen tüzet, vágjon fát

Vacsorára várja haza az urát ..."

..."Apró murok, peterzselyem / A vén asszony veszedelem /"

..." Feleségem olyan vagyon /Hét országon híre vagyon

Reggel felkel nyolc órakor / Feje olyan mint egy bokor..."

" Kurva lett a feleségem / Árván maradt húsz gyermekem..."

A fenti példák azt mutatják, hogy a szebbik nem elfoglalta népdalaink nagy részében az öt megillető helyet. A lakodalmi bekiáltások, ujjugtatások, táncszók is televannak a fehérszó valamelyik változatával. Egy néhány példa:

" Túl a vízen kicsi ház / Benne babám mit csinálsz / Csinosítom magamat / Várom a galambomat..."

..."Árva csihány koszorú / A menyasszony szomorú..."

..."Álljanak meg a hídon / Pisiljen a menyasszony..."

..."Túl a vízen jégverem / Benne van a szerelem..."

..." Édes kicsi galambom / Nincsen gatya madzagom..."

..." Anyám asszony jöjjön ki / A kapuját nyissa ki /

Meghoztuk a segítséget / Fiának a feleséget..."

..."Piros alma, hasadj meg / Gyere rózsám csókolj meg..."

..."Kicsi leány, megvénültél / Eddig férjhez mért nem mentél..."

..."Csipke bokor a hegy tetőn / Elhagynál-e, szép szeretőm?

Elhagynálak, de sajnállak / Jaj Istenkém mit csináljak?..."

..." Száraz kenyér, száraz málé / Legszebb élet a nagy lányé

Mert a nagy lány a nagyházba / Felfekszik a vetett ágyba..."

..."A násznagyné eleje / Egy kicsi helyt fekete

De csak azért fekete / Mert a nap elégette..."

..." A vén asszony bújába / Bele bújt a burjánba..."

..."Édesanyám, jöjjön ki / Mert engemet visznek ki

Hova legyek, merre menjek /Hogy tőled el ne vigyenek..." Ezzel a keserves jajszóval zárom a felsorolást, amellyel a menyasszony búcsúzik a szülői háztól, a felnevelő édesanyjától és új életet kezd egy idegen házban , mert:

"Feljött a nap tisztulásra / Indulni kell más szállásra

Más szálláson meg kell állni / ott más szokást kell tanulni..."

Az érzések egész skálája jelen van ezekben a szájról- szájra terjedő népköltészeti alkotásokban . A fentiek azt bizonyítják, hogy nem csak a munkában, hanem a szórakozásban, mulatozásokban is az asszony méltó társa volt a férfiúnak. Mert nem csak dolgozni tudtak ragyásig , hanem úgy Isten igazából mulatni is. Minden ünnepet megtartottak , rengeteg tánc alkalom volt, búcsúkon vettek részt és a lakodalom is valamikor két- három napig tartott. Az volt az igazi mulatság, ahol ember-asszony együtt mulatott. Érdekes, hogy amint már említettük, az ember szó elsődleges jelentése itt a férfi . Az asszony ezt mondja: "az én emberem nincs itthon". Visszatérve a mulatságokhoz , itt nem is ismertek úgynevezett " asszony mulatságokat" mint más vidékeken. A 30-35 féle táncalkalmakkor együtt mulatott férfi, nő, fiatal sőt sokszor a gyermekeket is vitték. A legkeservesebb az volt egy fiatalnak, amikor hetekig egyedül ült a kalibánál, fenn a havason, és tudta, hogy otthon tánc van és őt oda nem engedték: " Künn voltam Fekete erdőn a kalibánál. Egyedül voltam egész héten az állatokkal. Elláttam a bajt, dolgoztam, nem volt kivel beszéljek, csak az állatokkal és énekelgettem. Tudtam, hogy szombat este tánc lesz, hát én úgy vártam, szakadt meg a szívem. Vártam, vártam, hogy valaki felmentsen s én mehessek. Eltelik öt óra, sehol senki! Én úgy elkezdtem sírni, mint az eső. S egyszer csak roppan a vetegető s hát jő a drága jó édesanyám. Meglátta, hogy sírtam. - Na, szedelőzködj és menj haza...

Nem kellett kétszer mondani, a szívem a torkomban vert az örömtől. Lenéztem a hegyről a faluba, s mintha fenn mentem volna hazáig! A fiatalnak társ kell, nem jó, ha sokáig egyedül van..."(Tankó Katalin sz. 1905)

VI. Az anya és a gyermek viszonya a családban

Az előbbi fejezet népdalai, történetei igazolják, hogy a csángó családok mindig anyaközpontúak voltak. Az anya köré úgy gyűlnek a gyermekei, úgy tartja, fogja össze őket, mint ahogyan a kotló tereli szárnya alá a csirkéit, hogy óvja a hidegtől és veszélyektől. Ezért szól minden gyönyörű népdal erről a szoros kapcsolatról! A gyermek és az édesanya szoros kapcsolatáról szól a csak itt ismert monda, A vad - leány mondája is: " Ki tudná megmondani mikor történt, de még nagyapámtól hallottam , neki pedig a nanyája mesélte, hogy itt akkorjában óriási erdők voltak és fenn, Bükkhavason élt egy vadleány. Senki nem tudott a közelébe férközni, úgy eltűnt a sűrű erdőben, mint egy őzike. Addig lesték és csapdát állítottak, amíg csak egyszer szépen elfogták. Próbálgatták, hogy beszélgessenek vele, de egy árva szót sem tudtak kiszedni belőle. Este fejés

után édes tejet adtak a gyermekeknek és a vadleányt is megkínálták. És csodák-csodája, ekkor megszólalt:

-Tej, tej, mindeneknek anyja, vajon az én fiának ki lesz az édesanyja"

Így tudták meg, hogy valahol a nagy erdőben gyermeke várja az édesanyját. Megsajnálták és elengedték. Azután sokat keresték, de soha senki nem látta. Csak meséket találtak ki, hogy honnan és miért is jött ide és hová ment." (Ambrus Fülöp Hosszú sz. 1907)

Az anya számára az ő gyermeke mindig szép és jó. Sok esetben megvédi azt, még az apa verésétől is ,és zokszó nélkül viseli az ilyenkor elvétett ütéseket is. Nem jó viszont az, hogy elrejtje az apa elől a gyermek meggondolatlan, rossz tetteit is , s ez sokszor megboszulja magát. Ebből születhetett a már említett ballada ízű kesergő : " Édesanyám voltál, mért nem tanítottál ..." Pedig egy más dal szerint tanította, csak ma gyermek nem fogadta meg a sok intő szót :

" Édesanyám sok szép szava / Kit fogadtam, kit nem soha

Megfogadnám, de már késő / Elnyelte őt a temető..."

Az édesanya gyakran a munkában is vállalta a nehezét, mentesítette gyermekét:

" Hosszúvészen kalibáztunk . Én gyermek voltam s alig vártam, hogy édesanyám jöjjön este a kalibához. Apám reggel korán, öt órakor , amikor fejni indult engem is felköltött s valami munkát adott. Aludtam el lábon! Édesanyám pedig egyedül elvégzett mindent, s csak akkor költött fel, amikor indult a kaszálóba s készen volt az étel. Még a föld is könnyű legyen, ahol nyugszik!" (Tankó Gyula sz. 1939)

UTÓSZÓ HELYETT

Ki tehát az úr a gyimesi háznál? A zsidóktól azt hallottuk, hogy " Áldott vagy Isten mert nem teremtettél sem idegennek, sem Nőnek ! " De nem tudjuk letagadni, itt is , mint bárhol a nő gyógyír a sebre. Gondoljunk csak arra, milyen is lenne a család asszony nélkül? Milyen lenne egy sétatér, lakodalom, nő nélkül? És gondoljunk arra is , hogy a csodatevő vagy szenvedő Jézus körül is mindig voltak asszonyok , kísérték a Tanító mestert, letörülték verejtékes sebeit még akkor is, ha senki közülük nem ért el az apostoli rangig. Gondoljunk csak Lázár testvére, Mária- Magdolnára, Annára, Máriára! De maga a feltámadás jó hírére is az asszonyok viszik tovább! A IV. Századtól már szerzetesi életet is élnek. Az asszony a férfi méltó párja már a kezdetek óta. Hogy nálunk mikor ejtették ki először a nő, asszony, fehérnép szavakat, és hogy milyen eredetűek azok, ez már a nyelvészek dolga! Annyit kiböngésztek, hogy az asszony szó iráni eredetű, eredetileg királynét /vagy nőt?/ jelentett. A szó nálunk az 1150-es évekből található meg dokumentumokban. Olyan értelemben, hogy úrnő, fejedelem asszony nagyon régi(VIII. Századi?) de feleség értelemben jóval később használták. A méltóságot jelentő kifejezések társadalmilag elkoptak.

A fehérnép, ami itt nagyon gyakori szóhasználat, az 1700-as évektől van jelen az íratokban. Igaz viszont, hogy akkorjában főleg a férfiakat írták össze de pl. az 1643-as kászoni összeírásokban még csak nem is szerepelnek nők, fehérnépek !

A fehérszemély, fehérnép megnevezést ruházatuk után kapták...

...Vajon, az előbbiekből kitűnik-e , hogy milyen is volt a csángó fehérnép és milyen szerepe volt a csángó társadalomban? Gondolom, igen. Egy néhány dolgot azonban hangsúlyoznék : otthonülő, családközpontú volt , amíg csak élt, maga köré gyűjtve a családot, s úgy vigyázott rájuk, mint aki mindig veszélyt kémlel. Számára a rosszcsonot ötvenéves fia még mindig "fiacskám". Akár ismerték

el, akár nem, rengeteget dolgozott és emellett művészi szintű dolgokat teremtett. Gondolunk a gyönyörű szöttesekre, hímzett dolgokra, írott tojásokra, varrottasokra, csipkékre , amelyekkel lakását díszítette. Analfabéta volt és nem tudott betekinteni a világba, de egy leültében elénekelt száz szebbnél- szebb népdalt. És ha énekelt és táncolt, akkor vidám volt és ravasz, csábító és szép, mert Orbán Balázs nem hiába hasonlította a csángó nőt Apollóra! Óriási tűrő képessége volt , de a sok asszonyból összeforrott "falu szája " nem tűrt el mindent! Nem engedte, hogy valaki kénye- kedve szerint felrúgja a regulát és bemocskolja a közösség mindennapjait, szokásait, becsületét! Hagyomány őrző volt, hívő és sokszor babonás. Nem rúgta fel a családot hirtelen fellángolásokért, mert itt ismeretlen fogalom volt a válás. De voltak itt is regénybe illő , szép, romantikus, családon kívüli nagy szerelmek. Csak hát mértéktartóak lévén és félve a falu szájától, az asszony- társadalom tudta, meddig mehet el ! Valamikor az asszonyok körében kevés volt az öngyilkosok száma. Hogy ma milyenek a csángó fehérnépek? Sok minden jót átvettek a régiektől, de a modern életvitel ide is belopakodott és sok jó hagyományt félreállított! De erről ha most szólnék, elrontanám a dolgozat végső kicsengését, hiszen ezek nem csak gyimesi problémák, hanem világszintűek , amelyben a fehérnépek keresik a helyüket. De fordítsuk át egy kicsit a mi szájunk íze szerint a már említett zsidó mondást :

Áldott vagy Isten mert nem teremtettél idegennek és Nőt adtál mellém!

KÖNYVÉSZETI ANYAG

- 1) A rendtartó székely falu- Imre István
- 2) Kászonszéki krónika - Imre István- Pataki József
- 3) Tánc tudományi tanulmányok- Martin György- Kallós Zoltán
- 4) Folklór, életrend , tudománytörténet /in/ Tanulmányok Dömötör Tekla 7o.sz.
- 5) Az önismeret útján- Vencel József
- 6) Gyimesi szokásvilág - Tankó Gyula - Erdélyi Gondolat könyvkiadó
- 7) A gyimesi kalibázás /in/ Művelődés 8. Sz / 1983 -Tankó Gyula
- 8) Átok, varázslás, fekete mágia Gyimesben- / in / Székelyföld 1999 március T.Gy.
- 9) Párvasztás Gyimesben - Néprajzi Múzeum Adattár- T.Gy.

JEGYZETEK

1. Párvasztás Gyimesben /in/ Gyimesi szokásvilág - Tankó Gyula Erdélyi gondolat - Könyvkiadó
  2. Étkezési rend, étkezési szokások Gyimesben -Tankó Gy. /in/ Néprajzi Látóhatár- 3/4 1995- Miskolc
  3. Gyermekvilág Gyimesben- Tankó Gy. Néprajzi Múzeum adattár- Budapest
  4. -6 - Teherbeesett leány- Tankó Gy.- /in / Székelyföld 2000 február
- Hiedelemvilág Gyimesben - Tankó Gyula /in/ Gyimesi szokásvilág

ADATKÖZLŐK

1. Antal Katalin sz. 1923
2. Ambrus Fülöp sz. 1907

3. Tankó Erzsébet /Bitang/ sz 1914

4. Tankó Katalin sz. 1905

5. Tankó Erzsébet sz. Bara- 1947

6. Antal Anna sz. Prezsmer- 1909

7. Tankó János /Szebeni/ sz. 1898

8. Tankó Anna /Tulik / sz. 1910

Molnár Péter / Busulán / sz. 1901/

SZÓMAGYRÁZAT

abrosz - asztalterítő

ajándéktánc -a menyasszony házánál rendezett tán a lakodalom napján a menyasszony felsegítésére

álivánka - sütemény , vaj, tejföl, kapor ,cukor és puliszka lisztből

ángyi - a vőlegény kisebb testvérei így hívják az új asszonyt

bálmos - étel, tejfölből puliszkát főznek, cukrozzák, melegen eszik.

bernyóc- szöttes öv, ezzel rögzítik a derékhoz a karincát

bélepte a gyermek- sok gyermeke született

borda - a szövésnél használt eszköz

cefre- 13-14 éves leányocská

csármál - zajt szap , zajong

cserge - vastag, szőtt gyapjútakaró

csölés - a fonal csőre tekerése

csepû - a kender leggyengébb terméke

csóríka - posztóból készült lábszárvédő, nők viselték télen

csoszogtatás - húzza a lábát, de tánc lépés is

csurufára- szar lé, ezzel leöntötték, megszegényítették azt a legényt aki cserbe hagyta a teherbe esett leányt.

diszke - fiatal juh , még nincs báránya

durga - vastag, durva fonal

duvaszka- annyi fonal, ami ráfér az orsóra

elcsapni az állatot- kihajtani a legelőre

ejsze- talán

ellátja a bajt- gondozza az állatokat

elpalja a rendet- elszórja a szénát

fermekál- varázsol

fejérétek - tejből és puliszka lisztből esetleg rizsből főzött eledel

frustuk- estebéd

galuskás káposzta- töltelékes káposzta

gereben - kender feldolgozó eszköz, fésű

guzsalyaskodik- párválasztási szokás, a legény a leánynál hál

hazai-menyasszony

hejsza - balkán eredetű körtánc, fiúknak

iró - tejtermék, a vaj készítés végterméke

itkányos- aki szereti az italt

karinca- lepelszoknya

kendező- törülköző

kalibázás- nyáron kiköltöznek az állatokkal a hegyre, a második száláshoz

kimozsikáltat- ha a leány nem ment táncolni a legény hívására, az "kimozsikáltatta" zene szóval kivezette a táncteremből

kocsorba- szénhúzó a kenyérsütő kemencénél

komatárs - akivel együtt keresztel valaki egy gyermeket

léhel- a kenderfeldolgozás eszköze

matola- kenderfeldolgozás eszköze

magyarmálé- rakott puliszka

meggurucsál- elvarázsol

megótotta a tejet- sajt készítés fázisa

ménisora- erdei gyümölcs

nannyó- nagyanyó

nagydologüdő - kaszálás ideje

nagyház- tiszta szoba

násztás - közeli rokon a lakodalomban, cím

nyoszolyó- koszorús lány a lakodalomban

nyist - eszköz a szövéshez

perneforum- a leány hozománya

pipicskedés- apró, babramunka

radina- keresztelõ multság

ráksúly - átkozódás, " a ráksúly egye meg"

rend- kaszáláskor , lekaszált fű

ruha- fejkendő

ruhacska - zsebkendő

sebeste - savanyú tej

serketánc - gyermektánc

szerzés- két fiatal összehozatala

sikítás - kenderfeldolgozás

staféring- a leány hozomány férjhezmenéskor

sutu - a szoba sarka, szegelet

szuszog -lélekzik

szálás -lakás

takar- a szénát összegyűjti, összevakarja

truzsak- szalmazsák

újság- újhold

zeke - fekete posztóból készült hosszú, egyenes szabású kabát

zsendice- tejtermék, a sajtsinálás után felfőzik a savót, abból orda készül, mielőtt kicsepeg a savó, azt a terméket nevezik zsendicének-

zseréb- a fonál mértékegysége

Gyimesközéplak, 1994- 96 Tankó Gyula tanár

4140- Lunca de Jos 491 Harghita

Románia